

INSTITUTIONEN FÖR
KULTURVETENSKAPER

“Han tyckte ju inte om krusiduller!”

En kulturanalytisk studie om samtida planering och utformande av begravingar.

Angelica Norén & Alexander Zuniga Diaz

Uppsats/Examensarbete:	15 hp
Program och/eller kurs:	Kulturprogrammet
Nivå:	Grundnivå
Termin/år:	Vt/2020
Handledare:	Kristina Öhman
Examinator:	Thomas Bossius

ABSTRACT

Titel: "Han tyckte ju inte om krusiduller!": En kulturanalytisk studie om samtida planering och utformande av begravningar.

Författare: Angelica Norén & Alexander Zuniga Diaz

Termin och år: Vt/2020

Institution: Institutionen för kulturvetenskaper

Handledare: Kristina Öhman

Examinator: Thomas Bossius

Nyckelord: begravning, riter, död, döden, modernitet, postmodernitet,

The purpose of this study is to discuss contemporary tendencies in the planning and designing of funerals from the perspective of funeral directors. We have executed interviews with eight funeral directors in Gothenburg and analysed the produced material with sociologist Tony Walters three ideal types: *traditional*, *modern* and *neo-modern death* as our theoretical framework. What we find is that when designing a funeral today in contemporary Sweden there are many factors in play, but the one which is clearest in our material is the neo-modern individual's trust in the authority of the self and their dependency on the professionalised knowledge of the funeral directors and other relevant institutions.

Keywords: funeral, rites, death, modernity, postmodernity

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

TABELLFÖRTECKNING	4
1. Inledning	5
1.1 Introduktion	5
1.2 Bakgrund till val av ämne	5
1.3 Syfte, frågeställningar och avgränsningar	6
1.4 Tidigare forskning	6
<i>1.4.1. Fält som arbetet rör</i>	8
1.5 Teoretisk utgångspunkt	8
<i>1.5.1 Modernitet och postmodernitet</i>	9
<i>1.5.2 Traditionell, modern och neo-modern död</i>	9
<i>1.5.3. Andra begrepp med relevans för uppsatsen</i>	13
1.6 Material och metod	14
<i>1.6.1 Metodval</i>	14
<i>1.6.2 Materialet</i>	15
1.7 Etiska hänsynstaganden	16
1.8 Disposition	17
2. Att ordna en begravning	18
2.1 Pappers-Sverige	18
<i>2.1.1 När allt ska gå fort</i>	19
<i>2.1.2 När tiden inte räcker till</i>	20
<i>2.1.3 När landet stannar upp</i>	21
<i>2.1.4 När det ekonomiska krånglar</i>	22
<i>2.1.5 När anhöriga inte har tid</i>	23
<i>2.1.6 När anhöriga stannar upp</i>	25
2.2 Tröst i traditionen	27
<i>2.2.1 Religion och tradition</i>	27
<i>2.2.2 Kan man verkligen göra så?</i>	30
2.3 Ett personligt avsked	32
<i>2.3.1 Begravningsakten</i>	33
<i>2.3.2 Minnesstund</i>	35
2.4 Generationsskillnader	37
2.5 Ensambegravningar	38
2.6 Omsorg som arbetsuppgift	38
<i>2.6.1 Den trevliga begravningsentreprenören</i>	39
<i>2.6.2 Den känsliga begravningsentreprenören</i>	40

2.6.3 Begravningsentreprenören med det lilla extra	41
3. Slutdiskussion	43
3.1 Frågeställningarna	46
3.2 Ev. vidare forskning	46
4. Källförteckning	48
4.1 Tryckta källor	48
4.2 Internetkällor	49
4.3 Otryckta källor	51
4.4 Bilagor	52
4.4.1. Bilaga 1. Frågeguide	52
4.4.2. Bilaga 2. Presentationsmail	54
TABELLFÖRTECKNING	
Tabell 1	12

1. Inledning

1.1 Introduktion

”‘Hur ser det ut på bårhuset?’ Precis som på Beck-filmen, det är 216 fack, 4 på höjden, under en filt, 'tillhör landstinget'. Där vill man inte ligga. Den bilden stämmer. Resten, ja, 'man är i kyrkan och så säger prästen lite.' Men det måste den inte. 'Vad då menar du?' Ni kan vara i kapellet, ni kan vara någon helt annanstans. Använd prästen. Ni kan ta hem kistan om ni vill. 'Det kan man väl inte?' Jo då! Och så kollar jag logistiken så det funkar rent praktiskt, det måste jag göra. Om dom ska till Thailand över jul, nyår, ja då kanske vi ska kremera pappa och så står urnan, och så har vi en begravningsakt med urnan sedan.” (David, 10-02-20)

Sverige är ett av de länder där vi tar längst tid på oss att begrava våra avlidna. Kroppen, ensam och kall ligger ofta kvar på bårhuset i väntan... i väntan på vad? Grannländerna Danmark och Norge har åtta dagar respektive tio dagar mellan dödsfall och kremation eller gravsättning (SBF, 2012). Sverige har sedan 2012 lag på att detta måste ske inom en månad (Begravningslagen, SFS 1990:1144, 5 kap. 10§). Dock verkar det som att vi ändå inte riktigt hinner med. Döden är något som alla kommer att drabbas av men fortfarande ses det som något främmande, om inte rent opraktiskt. Vi har inte tid för döden. Vi ska ju till Thailand.

1.2 Bakgrund till val av ämne

Idén om att skriva om begravningar kom först till en av oss en kväll i umgänge med vänner. I och med att en låt strömmade ur högtalarna kom samtalet in på hur man ville att ens begravning skulle se ut och hur pass kopplat till ens personlighet man tänker sig sin framtida begravning. Den andra av oss hade också ämnet begravningar färskt i minnet då den hade närvarat vid två begravningar under förra året och fick följa planeringsprocessen av en av dem väldigt nära. Vi gick därför båda in i uppsatsprocessen med en vilja att förstå de olika aspekter som spelar in i planeringen och utförandet av begravningar idag.

1.3 Syfte, frågeställningar och avgränsningar

Syftet med vår studie är att undersöka hur modernitet och postmodernitet speglas i och påverkar den samtida begravningsprocessen. I studien intresserar vi oss för de val och beslut som tas inför en begravning samt det nutida samhällets förhållning till döden. Syftet leder in i två frågeställningar:

- Vilka förutsättningar påverkar vid planeringen av begravningar?
- Vilken roll spelar individualitet i begravningsprocessen?

Fältarbetet avgränsas till det professionella arbetet med döden hos begravningsbyråer inom Göteborgs kommun. Avgränsningen är gjord för att få en bredare inblick i arbetet med begravningsceremonier då begravningsentreprenörer i sina yrken oftare får ta del av begravningsprocessen än enskilda individer. För att uppfylla syftet ville vi ha ett så brett material som möjligt. Begravningsentreprenörerna vi intervjuat är därför utspridda runt olika socioekonomiska områden i Göteborg och representerar antingen Fonus eller privata byråer som är medlemmar i Sveriges begravningsbyråers förbund, SBF. Urvalet är också gjort utifrån uppsatsarbetets tidsram och hade under andra förutsättningar kunnat utökas till ett större fältarbete som inbegriper andra geografiska platser och perspektiv.

1.4 Tidigare forskning

Begravning och död är ett stort fält som har ett rikligt material från alla möjliga håll som litteratur, konst, mänskliga ritualer, religion och seder. I Sverige befinner sig begravningsforskningen främst bland etnologer och religionssociologer. Etnologen Nils-Arvid Bringéus har under sin tid skrivit om högtider och riter som rör fältet död och begravning i *Livets högtider* (1987) och uppdaterat innehållet allt eftersom i *Livets Högtidsdagar* (2007). Författaren vill med sin forskning öka förståelsen kring specifika tillfällen som förändrar eller markerar händelser under människors års- och livslopp. Ur ett kulturhistoriskt perspektiv går Bringéus igenom utvecklingen av de riter, seder och estetiska uttryck som förekommer under livets högtider som dop, bröllop och begravning. Han relaterar materialet till det föränderliga

samhället (2007, s. 275f) och diskuterar hur vi använder oss av dessa högtider för att bearbeta nya omvandlingar eller skeenden i livet (Ibid.).

Religionssociologen Anna Davidsson Bremborgs doktorsavhandling *Yrke: Begravningsentreprenör* (2002) beskriver hur begravningsentreprenörens arbete utförs och hur de som arbetar inom yrket upplever det och den vardag som det innebär. Idag omnämns yrkestiteln som begravningsrådgivare i större grad, men har utöver namnbytet fortfarande liknande, om inte samma, uppgifter (SBF, 2020). Bremborgs material består av bland annat fältarbete under begravingar och intervjuer med olika begravningsentreprenörer som är medlemmar i SBF.

Etnologen Lynn Åkesson har skrivit artikeln *Föränderlig död* i antologin *Inför döden* (2006) med ett estetiskt perspektiv där den ständiga utvecklingen av kultur och samhälle influerar hur man iscensätter begravningsceremonin. I samma bok skriver den tidigare förbundsdirektören för SBF, Christer Gustafsson, artikeln *Praktiska råd när någon dör* där han går igenom de praktiska beslut som måste tas efter ett dödsfall.

Forskningsrapporten *Begravning* (2015) är skriven av religionsfilosofen Lena Edlund som har gjort en undersökning inom olika begravningsområden och har intervjuat vaktmästare, musiker, präster och kyrkogårdschefer för att få fram en större spegling av arbetets betydelse. Edlund har valt att använda blandade perspektiv och metoder som etnografi, texttolkning, fenomenologi samt narrativforskning. Syftet är att fånga in viktiga frågor för att fördjupa kunskapen om människors relation till Svenska Kyrkan, existens och död. Även riter, seder, förändringar samt begravingar utan ceremonier berörs i Edlunds rapport.

I doktorsavhandlingen *Liket i garderoben* (2007) har etnologen Ingeborg Svensson tagit sig an ett allt mer tabubelagt område för att lyfta fram hur strukturer och heteronormer förtrycker människors existens även efter deras död. Med utgångspunkt i vad hon kallar bögbegravingar tillämpar Svensson ett queerteoretiskt perspektiv på 80-talets aidsepidemi, där maktstrukturer inom sociala regler, media och politik skapade den stereotypa personen som drabbas av aids. Svensson skriver fram de avlidnas historia och ger en historisk kunskap och inblick i hur det är att vara homosexuell i ett heteronormativt samhälle.

I sin religionssociologiska avhandling *Den nödvändiga riten? Om upplevelser av kvalitet i begravningsgudstjänsten* (2006) har prästen Unni Wiig-Sandberg ett perspektiv där den

anhörigas erfarenhet lyfts fram. Människor som känner den avlidne får uttrycka sin åsikt om vad de själva finner som en *värdig* begravning och vilken funktion, tillsammans med kyrkan, den fyller för dem.

Etnologen Christina Sandberg har skrivit en diskursanalytisk fallstudie om dödens makt med titeln *Med döden som protagonist* (2016). Sandberg belyser de svårigheter och lättnader man kan finna när man planerar en begravning med hjälp av anhörigas personliga upplevelser. Hon berättar bland annat om hur döden kan upplevas och bearbetas i relationer och maktdynamiker.

Medicinhistorikern Eva Åhrén Snickare skriver i sin avhandling *Döden, kroppen och moderniteten* (2002) om hur moderniseringen förändrade både människors förhållande till döden och den döda kroppen samt hanteringen av döda kroppar. Hon tar till exempel upp hur man, innan professionaliserandet av begravningsprocessen tog vid, hade en närmre relation till döden eftersom anhöriga själva tog hand om den avlidnes kropp efter dess dödsfall vilket inkluderade tvättning och svepning av den avlidne. Ofta förvarade man även kroppen öppet i ett rum i hemmet så man kunde se den avlidne innan kistan stängdes för färd till begravningen.

1.4.1. Fält som arbetet rör

Uppsatsen tangerar till ritualforskning men är inte ett direkt inlägg i den traditionen utan kan snarare ses som en kulturanalytisk studie med utgångspunkt i begravningsprocessen.

1.5 Teoretisk utgångspunkt

I analysen av vårt insamlade material använder vi oss främst av sociologen Tony Walters tre idealtyper av synen på döden. Dessa är även kopplade till sociologen Zygmunt Baumans två livsstrategier som samtiden använder för att hantera kunskapen om döden. I uppsatsen refererar vi till dessa med hjälp av Walters begrepp, *den traditionella döden, den moderna döden och den neo-moderna döden*.

1.5.1 Modernitet och postmodernitet

Begreppen modernitet och postmodernitet brukar användas för att förklara typiska drag för en speciell samhällsordning. Moderniteten, kan man säga med sociologen Anthony Giddens ord, ”avser de former av socialt liv som växte fram i Europa fr.o.m. 1600-talet och som senare har utsträckt sitt inflytande över hela världen” (Giddens, 1996, s. 13). I moderniteten är det förnuftet och rationaliteten som härskar (Bauman, 1994, s. 170) och den ökande individualismen drar en tydlig gräns mellan det offentliga och det privata (Walter, 1994, s. 23).

Bauman refererar till de moderna och postmoderna människorna som *pilgrimer* respektive *nomader*. Medan modernitetens pilgrimer skapade sin identitet i kontinuiteten mellan historia och framtid, genom ett välplanerat livsprojekt där varje dag som går och varje erfarenhet som skaffas blir en stig som leder till ett slutligt mål, lever postmodernitetens nomader för det förgängliga nuet (Bauman, 1994, s.207). Carpe Diem, detta utnötta citat som pryder många hems väggar och kanske ännu fler kroppar, kan sägas vara nomadernas mantra. Varje stund är förgänglig, det som erbjuds nu måste således vara nomadens fokus eftersom det som erbjöds förr är redan glömt och morgondagens nu kommer göra samma med nuet (Ibid., s. 211).

Emedan dessa begrepp växt fram och grundas i historiska perioder vore det fel att påstå att de är helt skilda i tid och rum. Vi lever idag inte i en rent postmodern värld där alla spår av traditionella eller moderna samhällsordningar helt suddats ut, snarare har de postmoderna aspekterna av socialt liv bäddats in och förekommer i olika konstellationer hos olika samhällsgrupper (Ibid., s. 23; Walter, 1994, s. 49).

1.5.2 Traditionell, modern och neo-modern död

I boken *The revival of death* (1994) menar Tony Walter att det efter modernitetens tabubeläggande, och i metaforiska termer dödande, av döden nu sker en återuppväckelse kring ämnet och försöker, med fokus på hospiceverksamhet i sin samtids England, identifiera hur och varför.

Traditionellt var döden något som skedde ofta och fort. När folk hade en större tendens att stanna på en och samma geografiska plats under sitt liv byggdes det upp en gemenskap mellan

dess invånare. Gemene person upplevde döendet oftare genom den starkare bekantskapskretsen (Ibid., s.16). Den, i moderna samhällen, ökade mobiliseringen har gjort att den traditionella gemenskapen som bunden till plats försvagats, och medicinska framsteg har lett till att döden fragmentiserats till en mängd mindre och botbara sjukdomar (Bauman, 1994, s.22). Den ökade generella livslängden resulterar i att man alltmer sällan möter döden under sitt liv och med det förlorar kunskap om hur man förhåller sig till den. Detta synliggörs i den moderna tendensen att skjuta undan ämnet som en privat angelägenhet, det som talas om öppet är inte subjektiva upplevelser och känslor utan fakta och objektivitet, känslorna hålls i schack, döden kontrolleras (Ibid., s.168; Walter, 1994, s.39).

Dessa två typer av död, *den traditionella döden* och *den moderna döden*, ställer Walter sedan mot en tredje typ som, i stora delar, bär postmodernitetens typiska drag men som även innehåller en blandning av dels reflexiv modernitet så som den beskrivs av Giddens (1996, s. 42-49) och dels senmodernitetens professionalisering. Revitalisternas återuppväckelse av döden innefattar även en återuppväckelse av traditionella drag. Med detta i åtanke väljer Walter att kalla denna tredje typ av död för *neo-modern* (Walter, 1994, s. 46).

Walter gör en tabell där han identifierar de tre typernas kännetecken utifrån tre olika kontexter: kroppslig, social och auktoritär kontext (Ibid., s.47). Den kroppsliga kontexten handlar om dödens biologiska karaktär, vilket inbegriper till exempel medellivslängden och vanliga dödsorsaker. Den sociala kontexten handlar om, som namnet antyder, de sociala aspekterna kring döden, interaktioner, relationer och identitet. Till slut har vi den auktoritära kontexten. Här identifierar Walter vem eller vad som besitter auktoriteten enligt de tre idealtyperna.

Den traditionella döden karakteriseras av en snabbare och mer frekvent död, öppet och nära en större gemenskap av sociala relationer och där auktoriteten ligger i religionen. I den moderna döden är döden gömd och förekommer alltmer sällan och senare i livet, det publika blir privat, gemenskapen begränsas till den närmsta familjen, och auktoriteten finns i medicinen och dess representanter. Den neo-moderna döden däremot är medveten och förlängd, det privata blir offentligt genom rådgivare och självhjälpsgrupper och den yttersta auktoriteten finner man hos individen (Ibid.).

Walter poängterar, likt Bauman, att dessa idealtyper egentligen inte går att hitta i rena former inom samhället utan är betydligt mer diffusa och sammanvävda. Olika delar av samhället kan

visa på olika kombinationer av alla tre typer. Till exempel i stora delar av västvärlden, där medicinska framsteg har skapat moderna och neo-moderna förutsättningar för den kroppsliga kontexten, kan fortfarande den traditionella typen visa sig i social kontext (Ibid., s.49).

Han utökar sedan tabellen med mer detaljerade faktorer där de tre kontexterna utökas med underrubriker och tre nya rubriker läggs till, *Coping*, *The journey* och *Values*. På följande sida har vi replikerat Walters tabell med de rubriker som vi finner relevanta för vår studie (Tabell 1).

Tabell 1.

	Traditional	Modern	Neo-modern
Bodily context			
Dying Trajectory	Fast	Hidden	Prolonged
See others dying	Frequently	Rarely	Witness dying not death
Living condition	Living with death	Death controlled	Living with dying
Social context			
Social structure	Community	Public vs. Private	Private and public intertwined
Personhood found in	Belonging Community	Identity Family	Identities Relationships
Authority	God/Tradition	Medical expertise	Self
	The will of God	The doctor's orders	I did it my way
known through	Clergy (male)	Doctor (male)	Counsellor (female)
Coping			
Courage shown in	Prayer	Silence	Talk
Coping strategy	Ritual	Emotional privacy	Expressing
The Journey			
Death	Result of sin	Caused naturally	Inner journey
Mode of transport	Ritual action	Technology/Drugs	Talk
Funeral Organised by	Burial Community	Cremation Commerce/Municipality	Life-centred Memorial society/DIY
Values	Respect	Health/Privacy/Dignity/Fighting	Emotion/Growth/Choice Autonomy/Control
Worst sins	Unbelief	Independence Intrusion	Isolation/Denial
The good death	Conscious Ready to meet Maker	Unconscious/Sudden No bothers to others	Aware/Precious/ My way Finish business

1.5.3. Andra begrepp med relevans för uppsatsen

Anhörig/anhöriga är de som brukar och använder tjänsten hos begravningsbyråer. Vi sammankopplar även ordet *kund* till anhörig utifrån begravningsentreprenörens perspektiv. De anhörigas möte med entreprenören benämns som *kundmöten* för ytterligare visa att vi bara använder oss av entreprenörernas erfarenheter. Vi vill också lyfta att ordet anhörig inte behöver betyda att man står den avlidne nära, dock infaller det oftast att den som är kund hos byrån oftast känt personen som är avliden.

Begreppet *avlidna* används i uppsatsen för att beskriva de som är döda i uppsatsen. Vi benämner och beskriver de avlidnas kroppar i objektsform, *kropp*.

I uppsatsen använder vi ordet *begravningsentreprenör*. Yrkestiteln är inte självklar när man ska beskriva den som arbetar på en begravningsbyrå. Enligt Nationalencyklopedin blev begravningsentreprenör som ord belagt år 1871 (Nationalencyklopedin) men har i dagens läge fått nya titlar som *begravningsrådgivare* eller *begravningsrepresentant* för att få bort nidsbilden av vad en begravningsentreprenör egentligen är (Bremborg, 2002, s. 8–11). Vi har i uppsatsen, likt Bremborg, valt att använda ordet begravningsentreprenör men ibland förkortat *entreprenör*, för att undvika allt för långa ord (Ibid., s. 10). Vi vill dock förtydliga att detta val stärks av att användningen kring yrkestitel skiftar än i dag beroende på vad man själv finner som passande. Vi fann att de entreprenörer som är relativt nya i branschen och läst utbildningen 'begravningsrådgivare' använde utbildningens titel på yrket medan den större skaran med längre erfarenhet gärna presenterade sig som begravningsentreprenör, där förklaringen oftast löd att den yrkestiteln låter starkare än *rådgivare*.

Begravning är ett begrepp som vi valt att innefatta både begravningsgudstjänst (inom alla samfund) och borgerlig begravning. Hela benämningen används bara när det är i behovet att förtydligas, då både begravningsgudstjänst samt en borglig ceremoni innehåller liknande samt skilda händelser. När vi skriver om begravning i stora drag inbegriper det även begängelseform (jordbegravning eller kremering), begravningsceremonin, jordsättning och minnestund.

Begravningsceremoni, *begravningsakt* och *begravningstjänst* förkortas ibland till akt och ceremoni för att undvika långa ord (Bremborg, 2002, s. 10) Minnestund är något vi har valt att koppla till ordet ceremoni då vi anser att minnestunden bör betraktas som en avslutande del av

begravningsceremonin.

Riter tillämpas som begrepp i uppsatsen då begravning i sig självt är en form av rit, som kan innefatta religiösa, sekulära och individuella handlingar (Edlund, 2015, s. 12ff). Vårt fokus som tidigare nämns, ligger inte på ritulforskning, utan begreppet riter används för att förklara det rituella språket som används inom begravningar, som består av bland annat ord, musik, färger och symboler (Åkesson, m.fl., 2008, s.24). Orden dödsriter samt begravningsseder används ur Bringéus kulturhistoriska perspektiv (1987, s.196–280; 2006 s.246–276).

Vi använder oss även av begreppet *representation*, så som kulturteoretikern Stuart Hall beskriver den i boken *Representation: Cultural representations and signifying practices* (1997), för att beskriva hur olika estetiska val i begravningsceremonin fungerar som symboler av den avlidnes person och liv.

1.6 Material och metod

Inför denna uppsats har vi utfört kvalitativa intervjuer med begravningsentreprenörer i Göteborg. Vi författade ett presentationsmail (se Bilaga 2), som vi sedan skickade till flera begravningsbyråer inom Göteborg.

1.6.1 Metodval

Det material vi utgår ifrån har vi samlat in genom semistrukturerade intervjuer. Vi har haft en frågelista med mer eller mindre öppna frågor (se Bilaga 1) som vi använt som guide under intervjuerna. Kvalitativa intervjuer är intressanta för vårt forskningssyfte dels för, som Ahrne och Svensson säger, dess öppna karaktär och möjlighet till variation kan anpassas efter olika intervjusituationer och dels att svaren man får kan ge en bredare bild och mer nyanserade beskrivningar än vad ett kvantitativt frågeformulär kan ge (2015, s. 38). Kvalitativa intervjuer har en lång tradition inom kulturvetenskaplig forskning och tidsramen för uppsatsen har begränsat användandet av andra metoder för kunskapsproduktion (Ibid, s. 30–31).

Intervjuerna förhöll sig öppna i avseendet att vi inte hade några färdiga teoretiska

utgångspunkter i huvudet när intervjuerna genomfördes. Detta hjälpte till att inte vinkla intervjuerna, däremot inser vi att kan ha lett till att viss information som skulle vara bra att ha för vår studie inte lyckats komma fram.

Tidigt i uppsatsarbetet var vi även inställda på att genomföra observationer av begravningsceremonier men valde bort detta främst med tanke på tidsramen för arbetet och den redan tidskrävande intervjuprocessen. Men då vårt fokus i denna studie är på vilka val som görs under planeringen av begravningar och vad som påverkar dessa val, hade observationer av just begravningsceremonier inte gett det material vi eftersökte utan snarare hur ceremonin utspelar sig. Att observera just planeringen av begravningar, till exempel genom skuggning av begravningsentreprenörer, kände vi inte heller som ett alternativ på grund av det känsliga ämnet.

1.6.2. Materialet

Materialet vi använder oss av i denna uppsats består främst av intervjuer gjorda med begravningsentreprenörer inom Göteborg. Vi har valt just begravningsentreprenörer eftersom de får möta en mängd olika situationer och har därför en bred erfarenhet av olika resonemang när det kommer till planering av begravningar. Till begravningsentreprenörer kommer en mängd olika människor med en mängd olika trosuppfattningar, traditioner, viljor och förutsättningar. Vår uppfattning är därför att intervjuer med begravningsentreprenörer ger studien en bredare grund än vad intervjuer med anhöriga eller representanter för olika trosuppfattningar hade gett.

Informanterna utgörs av åtta begravningsentreprenörer inom Göteborg: **Per**, 30, från Fonus som har jobbat som begravningsentreprenör i ungefär två och ett halvt år; **David**, 60, också från Fonus, verksam i 10 år; **Magdalena**, 54, jobbar på en privat byrå och kom sent in på yrket, har nu jobbat i tre år; **Anna**, ~45, från Fonus, som Magdalena omskolat sig och har nu varit verksam i ett och ett halvt år; **Freja**, 38, privat byrå, verksam i tio år; **Rut**, 47, från Fonus, verksam i två år; **Eva** och **Peter**, 29 respektive 52, privat byrå, verksam i tio respektive elva år.

Vi har alltså, under februari 2020, genomfört sju intervjuer med sammanlagt åtta informanter. Intervjuerna har varat mellan en och två timmar var med ett undantag för intervjun med David

som pågick i närmare tre timmar. På grund av den intervjuens längd och bredden av materialet som kom fram i den refereras vi till David något oftare än de andra.

I majoriteten av intervjuerna har endast en av oss varit med på intervjun för att inte skapa en ojämn fördelning mellan forskare och informant och på så sätt skapa en trygghet hos informanten själv (Ahrne & Svensson, 2015, s. 44). Intervjun med Eva och Peter gjordes som gruppintervju. Då var vi båda närvarande, även här för att skapa en jämn fördelning men också för att skapa en trygghet för oss (Ibid.).

Intervjuerna spelades in och har sedan transkriberats och tematiserats. Vi har för läsbarhetens skull redigerat bort vissa aspekter av det talade språket, som upprepningar, otydliga formuleringar och kortare pauser (Kaijser & Öhlander, 2011, s. 107ff.).

1.7 Etiska hänsynstaganden

I studien utgår vi från de fyra huvudkrav – informations-, samtyckes-, konfidentialitets- och nyttjandekravet – som ställs av vetenskapsrådets *Forskningsetiska principer inom humanistiskt-samhällsvetenskaplig forskning* (2002). För att uppfylla informationskravet förklarade vi kortfattat syftet med uppsatsen i skriven form under processen av intervjuförfrågningar genom mail. Detta uttrycktes även i verbal form under intervjuerna. Samtycke för deltagande skedde genom mail och telefonkonversation. Informanterna har anonymiserats och benämns med pseudonymer (*Anna, David, Eva, Freja, Magdalena, Per, Peter och Rut*). Informanterna pratar om sina erfarenheter utifrån sin yrkesroll och egna privata händelser där människor som inte har tackat ja till intervju nämns. I de fallen har vi anonymiserat brukares roller från informanternas erfarenheter med benämningarna *avliden, kund, och anhörig*, dock har information som val av borgerlig eller kyrklig begravning omnämnts, liksom som ålder och kön för att det finns en relevans för studien, men inte den specifika platsen. I enlighet med nyttjandekravet används det insamlade materialet enbart i denna uppsats.

1.8 Disposition

Vi har i detta inledande kapitel skrivit om bakgrunden till ämnet och undersökningens syfte med tillhörande forskningsfrågor. Därefter har vi redogjort för en del tidigare forskning som gjorts inom samma fält och som vi använt oss av under arbetet med denna uppsats. Sedan har vi gått igenom det teoretiska ramverk vi utgått ifrån när vi analyserat materialet och förklarat en del begrepp som har relevans för uppsatsen. Till slut har vi beskrivit den metod vi använt oss av för insamlande av material och det material vi fått med hjälp av metoden. De etiska hänsynstaganden som gjorts vid insamlandet och användandet av materialet har även redogjorts för.

I följande kapitel går vi igenom och presenterar materialet utifrån olika teman som vi kunnat utläsa från det. Först kommer en beskrivning om de praktiska åtaganden som följer ett dödsfall och som måste göras inför en begravning. Det kopplas sedan till olika tidsrelaterade svårigheter som kan uppkomma i planeringen av begravningar. Därefter följer religiösa och traditionella aspekter av begravningar och hur entreprenörerna upplever att anhöriga förhåller sig till dessa. Sedan kommer ett avsnitt om vilka val som görs inför en begravning och hur de görs personliga utifrån antingen den avlidne eller de anhöriga. Vi går även in på olika generationsskillnader som entreprenörerna upplever i dels synen på döden, dels synen på sin egen begravning. Efter det går vi igenom när anhöriga som kan eller vill ta på sig ansvaret för begravning inte finns och hur entreprenörerna går till väga och resonerar när de får dessa uppdrag av kommunen. Till sist beskriver vi entreprenörernas roll i begravningsprocessen och hur deras personliga känslor och uttryck används eller bortses ifrån i mötet med anhöriga.

I sista kapitlet kopplar vi det material som presenterats i föregående avsnitt till det teoretiska ramverk som uppsatsen vilar på. Sedan återkopplar vi till uppsatsens syfte och frågeställningar och svara sedan på dessa. Vi avslutar med ett kort stycke om hur denna forskning kan byggas vidare på eller hur det vi valt bort kan användas i framtida studier.

2. Att ordna en begravning

När någon dör i Sverige är det mycket att ha i åtanke. Flera samhällsinstitutioner ska kopplas in, papper ska skrivas på, hantering av den avlidnes kropp, ceremoni och minnesstund ska planeras och beställas. Skall den avlidne kremeras eller jordbegravas? Ska urnan spridas i minneslund eller jordsättas? Hur ska ceremonin se ut, om en ceremoni ska hållas? Hur förhåller sig entreprenörerna och de anhöriga till processen att planera en begravning? Inga av dessa frågor utgör våra frågeställningar utan illustrerar det material vi redogör för i detta kapitel.

2.1 Pappers-Sverige

När någon avlider är det sjukvården, landstingen eller kommunen som har det yttersta ansvaret när det gäller transporten till bårhus (SBF, 2019, s. 10). Om dödsfallet skett i hemmet kan man ringa begravningsbyrån direkt (Fonus, u.å.). När en människa har avlidit skrivs ett dödsbevis ut av en läkare (SBF, 2019, s. 28). Intyget vidarebefordras till Skatteverket som meddelar det till övriga myndigheter inom stat, kommun och landsting (Ibid.). Under den processen rekommenderar SBF (2019, s. 11) att samtidigt be om ett skriftligt intyg om dödsorsak för att förenkla den eventuella kontakten försäkringsbolag.

Enligt Gustafsson måste, inom två månader efter ett dödsfall, en dödsboanmälan ske (2006, s. 248). En bouppteckning, som är en rättshandling, måste upprättas för att kunna avveckla ett dödsbo och för att se över den avlidnes tillgångar eller skulder, samt att se över arvskifte och lagfart för fastighet (Ibid., s. 248ff). Bouppteckningen som skickas in till skattemyndigheten behöver innehålla bland annat alla uppgifter om den avlidne och om dem som är efterlevande inom giftermål samt arvingar (Ibid.).

Praktiska uppgifter att ha med när man besöker begravningsbyrån är fullständiga uppgifter om den avlidne, som namn och födelse- och dödsdata (SBF, 2019, s. 28). Om det finns så uppskattas det när man tar med försäkringsbrev, gravbrev och den avlidnes egna önskemål (Ibid.)

Det är tillgångarna från den avlidne som används för att betala begravningen (Ibid, s. 26). Ibland finns försäkringar som man kan söka för att få extra bidrag (Ibid). Om medel saknas kan man

ansöka hos kommunen om ekonomiskt bistånd till begravningskostnaderna (Ibid). Det är alltid de anhöriga som själva måste söka men de kan ibland få vägledning hos begravningsbyrån (Ibid).

Enligt Begravningslagen (SFS 1990:1144) måste en avliden person kremeras eller gravsättas inom en månad från dödsfall. Lagen har tidigare tillåtit två månader för samma utförande (Gustafsson, 2006, s. 237). Efter en kremation kan man avvakta med gravsättningen av askan i högst ett år (Ibid, s. 233). Askan förvaras då på krematoriet eller i ett kyrkorum (Ibid.).

I den svenska Begravningslagen nämns det inget om att en begravningsceremoni måste hållas. Dock nämns det att den avlidnes önskan kring begravningen, om en sådan finns, ska respekteras och följas av den som ordnar begravningen (Begravningslagen, 5 kap. 1§). I ett förtydligande gäller detta gravsättning eller kremation, liksom alternativet om askan ska ha en grav eller ligga i en minneslund. Det är hos personen som beställer begravningen med sin namnteckning som ansvaret ligger att meddela anhöriga till den avlidne att en begravning kommer att ske samt se till att fakturan betalas (SBF, 2019, s. 26).

2.1.1 När allt ska gå fort

Sveriges begravningslag som kräver att en avliden ska bli jordbegravd eller kremerad minst 30 dagar efter dödsfall låg på 60 dagar innan det ändrades år 2012 (SBF, 2019). Idag är kremation ett av de vanligaste alternativen (Gustafsson, 2006, s. 246f). Under 2018 genomfördes 75 669 kremationer vilket motsvarar ungefär 82% av alla döda (SKKF, 2019, s. 21). Åhrén Snickare beskriver hur kremeringen fick fäste i och med moderniseringen av samhället och beskriver, liksom Walter, hur protestantismen försökte få det till en fråga om rening genom eld men att praktiken accepterades mer allmänt när det handlade om hygien och bristen på begravningsplatser (Åhrén Snickare, 2002, s. 193-222; Walter, 1994, s. 58). Statistiken pekar på att kremering används i större städer som Stockholm och Göteborg (SKKF, 2019, s. 22ff). Vid kremering finns olika alternativ för var askan ska hamna. Vid gravsättning i minneslund är det kyrkogårdsförvaltningen som sköter processen utan anhörigas närvaro (SBF, u.å.e). Gustafsson (2006, s. 232) säger dock att många väljer minneslund av praktiska skäl. Enligt Walters tabell är kremering typiskt för den moderna döden, där man även värdesätter

självständighet och att inte vara till besvär. När askan begravs i en minneslund är det kyrkogårdsförvaltningen som vårdar platsen (Gustavsson, 2006, s. 232), vilket i sin tur kan innebära mindre stress över att behöva ta hand om gravskötseln, något som tar tid och kan vara fysiskt, psykiskt och ekonomiskt ansträngande (Sandberg, 2016, s. 189).

Som tidigare nämnts, har Norge respektive Danmark tre veckor kortare tid att anordna en begravning än vad man i Sverige har. Rut talar från erfarenhet att möjligheterna i Norge ser lite annorlunda ut, då man till exempel kan hyra blommor till begravningen, istället för att köpa som vi gör i Sverige (Rut, 20-02-20). Hon misstänker att det är för att man inte riktigt har tiden till ett personligt val av blommor och om möjligheten finns så tar man gärna besluten med omsorg (Ibid.), vilket även Svensson visar i sin avhandling (2007, s. 136-143). Däremot finner hon det absurt att man i Sverige använder hela den avsatta tiden som man har på sig för att välja specifika blommor och samtidigt låter kroppen ligga och ruttna på bårhuset (Rut, 20-02-20).

2.1.2 När tiden inte räcker till

Inom vissa delar av judendomen och islam, ska kroppen helst bli begravnen inom 24 respektive 46 timmar efter dödsfallet (SBF, u.å.b; u.å.a). Under intervjuerna är det många begravnings-entreprenörer som beklagar sig över att inte de inte har möjlighet att uppfylla dessa önskemål. Freja uttrycker det med en suck ”Ja, det funkar ju inte i pappers-Sverige.” (Freja 19-02-20). Hon förklarar att hon försöker tillmötesgå så långt det går men det är mycket som ibland slår knut inför sådana krav, ”Det är lagar och regler som en måste förhålla sig till, både inom Sverige och utomlands.” (Ibid.). Det är alla tillstånd som till större delen tar mest tid i pappers-världen, för utan intygen stannar begravningsprocessen upp. Det gäller att alla som finns på de olika stegen inom hanteringsprocessen av den avlidne fullföljer sitt uppdrag, vilket skapar ett slags medberoende av andra parter utanför begravningsbyråns uppdrag. Alla stationer måste fungera för att modernitetens band ska kunna fortsätta löpa.

Stressen av pappersväntan uppkommer hos alla våra entreprenörer när en snabb jordbegravning måste ske, liksom när kyrkogårdsförvaltningen samtidigt kräver att de måste bli kontaktade tre dagar innan jordsättning för att de ska öppna en grav. ”Det är nästan omöjligt att få inom tre dagar. Men jag tror att de flesta accepterar att det går inom en vecka.” säger Eva (25-02-20).

Hon förklarar att begravningskapellen runt om i Göteborg erbjuder runt fyra tider per dag vilket kan resultera i att anhöriga inte kräver ett specifikt kapell utan lägger fokus på att begravningen bara ska utföras så snabbt som möjligt (Ibid.).

I ett kundmöte krockade kulturen och traditionen med alla de intyg som Sverige kräver inför en begravning som skulle hållas i Chile, berättar David (10-02-20). En ung kille hade mist sin mamma och kom in för att få hjälp med transport till utlandet. Ärendet i sig var inget anmärkningsvärt, men tidspressen fanns då slakten i utlandet redan hade bokart ett specifikt datum för begravningen. Den tänkta begravningen skulle hållas inom två veckor. David berättar att det var omöjligt att frakta den avlidne till Chile i tid, då kroppen behövde obduceras och det saknades både skatteintyg och stämpel från ambassaden. I verkligheten skulle det ta över tre månader att få hem den avlidne. "Hon var ju inte vacker när hon kom hem" avslutar David (10-02-20). En undersökning som det chilenska Centro de Estudios Públicos lät göra 2018 visar att 55% av befolkningen i Chile är katoliker (CEP, 2018). Inom katolicismens begravningstraditioner är det vanligt att hålla en vaka mellan dödsfall och begravning där anhöriga har möjlighet att se den avlidne ligga i kistan (Fenix Begravning, 2018). Det är svårt att tro att detta fullföljdes i detta fall med tanke på Davids anmärkning om mammans fysiska skick vid hemkomsten.

2.1.3 När landet stannar upp

"De gräver inte ens gravar under juledigheten. Det har jag inte varit med om förut, det var nytt för i år. Så att det var lite såhär 'Jaha..?'. Det var ändå där under, det var tre vardagar men då hade de inte personal till det." (Eva, 17-02-20)

Julhelgen 2019 var besvärlig enligt Eva och Peter och de förklarar att alla begravningar helt enkelt ägde rum före eller efter julen. Krematoriet var inte öppet och församlingsexpeditionen hade stängt under mellandagarna. Kyrkan har ett ansvar i att de måste erbjuda en tid inom en månad vid förfrågan (Svenska Kyrkan, 2019), dock faller ibland ansvaret mellan stolarna i de fall då kyrkan inte har möjlighet att erbjuda någon tid på grund av uppbokningar samt brist på präster och organister (Peter, 17-02-20). David (10-02-20) menar att om man vill ha en

begravning i Svenska Kyrkan så kan det ibland ta två veckor innan man får en begravningstid så det gäller att ha alla intyg redo. Semestertider är kämpigt påpekar Peter och förklarar att man får vara tacksam när en tid erbjuds av Svenska Kyrkan (Peter, 17-02-20).

David berättar om en kund som skulle anordna en begravning men saknade den avlidnes dödsintyg, som läkaren hade ansvar för att skicka in. David fick personligen ringa till läkaren efter att ha fått information från sjukhuset att dröjsmålet berodde på att läkaren hade gått på semester och att de andra inom verksamheten inte hade tid att ta upp hans ärende. David förklarar att han kände sig otroligt stressad när ingen ansåg att ärendet skulle prioriteras, speciellt när det hade legat och väntat i över två veckor (David, 10-02-20).

2.1.4 När det ekonomiska krånglar

”Man vill inte hamna i en ekonomisk knipa för att man ska begrava någon.”

(Freja, 19-02-20)

Begravningsentreprenören har möjlighet att guida anhöriga rätt när de är i behov av hjälp för att finansiera begravningen. Ansvaret, som nämnts tidigare, ligger på den person som beställer begravningen med sin underskrift. David återberättar dialoger han har haft med många kunder angående betalningsfakturan, om möjligheter att få den uppskjuten till ett senare datum. Fakturan måste bli betald runt tre till fyra veckor efter att tiden med begravningsentreprenören och byrån är klar (Fonus, u.å.). David menar att om man har sökt bidrag kan tiden komma ikapp fakturadatomet innan bidraget från kommunen ens har blivit godkänt. I ett fall tog bidraget över tio månader innan det blev utrett (David, 10-02-20). ”Tillslut gick det till inkassokrav för den som beställde begravningen. Roligt är det inte. Jag fick tryck från min chef ’Du måste fakturera inom fem dagar.’” (David, 10-02-20).

Vid ett annat tillfälle nämner David en kund som saknade både fast bostad och arbete. Den anhörige hade förlorat sin mamma och vågade inte ta på sig ansvaret med sin egen underskrift på en begravning som en annan anhörig hade beställt, men inte själv fullgjort med en namnteckning. Begravningsärendet hade två veckor kvar innan det skulle överskridas i avsaknad av underskriften. Mamman låg på bårhuset i väntan och veckorna gick. ”Han bönade

och bad och sa 'Men hon kan ju inte ligga där!' Men det är inte mina problem. Det är ni som äger problemet, inte jag. Det gör ju ont etiskt men där slutar mitt ansvar. ” (David, 10-02-20).

Anhöriga har ingen skyldighet att begrava någon, enligt Begravningslagen. När liknande händelser sker har kommunen eller landsting en skyldighet att rycka in (Begravningslagen). Mer om detta nämner vi i kapitlet *Ensambegravning*.

2.1.5 När anhöriga inte har tid

”Vi åker till Thailand, kan du fixa mamma så kommer vi tillbaka?” (David, 10-02-20)

Under en av våra interjuver nämner Peter hur han ibland använder Begravningslagen som ett argument för att de anhöriga ska ta tag i besluten som leder till begravningen, ”Ska pappa jordbegravas eller ska han kremeras?” (David, 10-02-20). När en avliden människa jordbegravs brukar ceremonin hållas innan, om kroppen ska ligga i den begravda kistan. Att det sker fler kremeringar än jordbegravningar i Sverige skapar dock en möjlighet att hålla begravningsceremonin vid ett senare tillfälle. När någon kremeras kan askan stå i förvar upp till ett år om anhöriga vill och Eva berättar att hon har många kundmöten där anhöriga tar tillvara på möjligheten när detta alternativ finns. Möjliga förklaringar kan vara att det är många tillresande som ska närvara vid ceremonin, eller att de vill vänta till ett mer passande datum som är personligt för den avlidne (Eva, 25-02-20). Eva nämner en avliden som dog under hösten och de anhöriga valde att kremera kroppen för att hålla begravningsceremonin under våren, då det var den avlidnes favoritårstid (Ibid.). Per ger även exempel på familjerelationer där det har funnits mer konflikter än andra och där anhöriga känner att de bara vill få begravningsceremonin överstökad, men att de ändå anpassar sig efter den avlidnes sista önskan som kanske innebär ett specifikt datum eller plats att bli begravnen vid (Per, 06-02-20). Vid andra tillfällen kremeras kroppar som följd av att anhöriga har andra planer, till exempel bokade semestrar, ”Man vill inte ställa in sin semester även om mamma eller pappa har dött” förklarar Peter (17-02-20). Med den lösningen behöver inte de anhöriga anpassa sig efter andras död. Peter menar att människor idag prioriterar på ett annat sätt (Ibid.). Han förtydligar och säger att

begravningsentreprenörer idag behöver ta hänsyn till de anhörigas schema, då många inte är beredda att prioritera bort sin egen tid.

”Man ställer större krav på kyrkan då att de ska ställa upp för dem så att säga. Och det gör att, jag har ju vart med om situationer där kyrkan har gett en eller två tider men det har inte de kunnat. Ja då står man "Hur ska vi kunna lösa detta då?". Så man lever lite i en annan tid, man kan prioritera bort en begravning.” (Peter, -02-20)

Döden tycks nu inte längre vara något man behöver stanna upp inför, utan istället ännu en aktivitet ska klämmas in i ens scheman om det hinns med. Möjligtvis är det ett sätt för de anhöriga att få kontroll över döden efter det inträffade, genom att rationalisera sitt undanstoppanande av döden med hjälp av sina redan gjorda planer. Eva berättar att människor dock är förstådda med att de inom en snar framtid behöver ha någon form av ceremoni och förklarar att hon tror starkt på att ha ett avsked oavsett vad anledningarna är (25-02-20). Eva nämner att det ibland blir korta kundmöten, då vissa bara vill ha ett intyg och transporthjälp (Ibid.). Hon menar att en släkt kanske samlas själva för en middag, till ära av den avlidne, utan entreprenörens vetskap (Ibid.). Våra entreprenörer påpekar att de inte dömer människor som väljer att ha ceremonin vid ett senare tillfälle men visar ändå att de finner det ansträngt när de vet om att den avlidnes kropp ligger och ruttnar på bårhuset i väntan på ett beslut.

”Att ligga på bårhuset... har du varit där? Där vill man inte ens pappa eller mamma ska ligga. Det är ovärdigt. Det droppar och det luktar och ah, du kan tänka dig.” (David, 10-02-20)

Anna berättar om hur hon finner att Sverige är det “segaste landet i världen” på att anordna begravningar (Anna, 17-02-20). Hon anser att det inte finns någon anledning till att någon ska ligga på bårhuset i 30 dagar och förklarar att hon helt enkelt inte förstår varför vi inte släpper det vi håller på med för att ta in nuet (Ibid.). ”Vi har upp till 30 dagar att ha tjänsten för någon som har avlidit. Det är nästan, egentligen upprörande att vi inte prioriterar. Det här går inte i repris.” uttrycker hon och kommenterar att allt blir kanske vad man anpassas till (Ibid.). När den nya Begravningslagen, med det kortare tidskravet, kom uttryckte vissa en oro kring en möjlig begränsning i valmöjligheterna och att få en personlig begravning (Vikström, 2012, 6 maj). Däremot visar en undersökning som SBF publicerade i december 2019 att snitttiden mellan

dödsfall och begravning har ökat sen lagen trädde i kraft (SBF, 2019). Kristina Ljunggren, präst vid Storkyrkan i Stockholm, tycker dock inte nödvändigtvis att det är dåligt att det tar lång tid mellan död och begravning, "Det ska ju vara den allra finaste högtiden, avslutet på en människas liv, och då tycker jag inte att tidsfaktorn är den viktigaste utan ceremonin och det fina avslutet." (Wiorek, 2017, 28 september).

Familjelivet ser idag annorlunda ut och det moderna samhället med globaliseringen gör att vi befinner oss mer utspridda i olika delar av världen än förr, den logistiska utmaningen i att samla släkt från olika städer och länder utan att skapa större avbrott i de individuella livsscheman verkar nästintill omöjlig. Begravningsceremonier i andra länder sker dock fortare än vad det oftast gör i Sverige fastän de har liknande, om inte samma, processer. Norge och Danmark ger, som tidigare nämnts, endast åtta respektive tio dagar innan jordbegravning eller kremering. David, liksom Peter, berättar om kundmöten där anhöriga från mängder av olika kulturer och världsdelar samlas med kort varsel och släpper allt annat som pågår i livet för att medverka under en begravning istället för att anpassa döden efter ens egen tid (10-02-20; 25-02-20). Rut bekräftar deras bild:

"Från hela Europa strömmar det till folk för de bara släpper allt och åker liksom, och det finns pengar nånstans, man köper sig en flygbiljett" (Rut, 20-02-20)

2.1.6 När anhöriga stannar upp

"Det är ju en sorg givetvis, oavsett om du är hundra år eller om du är fem år så är det en sorg. Sen kan det vara olika dramatik runt ett dödsfall så sätt. Om det sker hastigt eller mer väntat. Men bara för att det är mer väntat så är det ju inte mindre sorgligt som en del kan tro. Jag menar, har du haft en förälder och du är 60 år. Du har ju levt i 60 år med den här personen. Hur ska du gå från en dag till en annan 'Det här känns helt okej.' Det finns ingen gradering av sorg i den bemärkelsen, det är lika sorgligt men på ett annat sätt." (Anna, 17-02-20)

Oavsett sorgen och den handlingsförklaring som kan uppstå efter ett dödsfall behöver många praktiska beslut tas för att börja ordna begravningen enligt Enggren (1978, s. 11). Christina Sandbergs intervjuer pekar på hur sorgen växer men kan underlättas när man får utföra praktiska handlingar, som att skriva ner listor över det som måste göras (2016, s. 142-147). Tröst är något man behöver vid döden, påpekar Bringéus (2006, s. 160) och menar att begravningen som rit är en del av den omfamning som hjälper de levande att gå vidare i livet. Begravningen är viktig (Sandberg, 2016). SBF ger råd via sin hemsida som kan underlätta processen när man har mist en av sina kära. De hänvisar till begravningsbyråerna som besitter kunskap om rutiner vid dödsfall och kan hjälpa till med det praktiska (Ibid.).

Freja förklarar att en kund brukar få mellan 75 och 100 frågor när den kommer till begravningsbyrån (Freja, 19-02-20). Det är mycket att ta ställning till men det viktigaste som alla informanter meddelar är det som är lagstyrt, om den avlidne ska jordbegravas eller kremeras (Begravningslagen). Anna betonar också vikten av att man i större grad måste vara noggrann när man tar dessa permanenta beslut, då en begravning inte går att ångra (Anna, 17-02-20). Josefsson (1995, s. 13) liksom Enggren (1978, s. 11) säger att beslut behöver tas, oavsett om man kan handla effektivt och logiskt eller inte. Det är en speciell situation, berättar Anna, och förklarar att hon under vissa kundmöten kan se hur svårt det är för anhöriga att ta till sig all information (Anna, 17-02-20). "Det finns en anledning till varför så många dokument som kräver signatur existerar idag." fortsätter hon (Ibid.). Man behöver säkerställa och läsa igenom de beslut som tas, för dessa går inte att ångra (Ibid.). Anna menar att anhöriga kan till exempel inte säga efteråt att de vill vara med vid gravsättningen om de har signerat för minneslund (SBF, 2019). "Inför döden så ställs vi ju, allt ställs ju på sin spets." uttrycker Freja (19-02-20) och förklarar att hon försöker stegvis guida kunden när det kommer till de juridiska efterspelen för att ge stöd i det som människor ibland saknar kunskap om.

Alla de byråer våra informanter jobbar på har någon form av arkiv, Fonus har det *Vita Arkivet* och andra har sina egna eller SBF:s *Livsarkivet*. Dessa är digitala eller fysiska formulär där en individ kan fylla i sina önskemål för sin egen begravning och som sedan kan förvaras hemma eller hos begravningsbyrån till den dagen den kommer till användning (Fonus, u.å.; SBF, u.å.c). Flera av våra informanter trycker på vikten av att fylla i dessa formulär av omtanke för de anhöriga. Per talar från erfarenhet att det är många anhöriga som inte har en aning om vad den avlidne hade i åtanke och känner därför utom sig inför alla de beslut som ska tas. Han förklarar

att det Vita Arkivet inte är något måste att fylla i men att det kan hjälpa de anhöriga att känna större trygghet inför situationen (Per, 06-02-20). I ett exempel från Davids kundmöte satt två vuxna syskon i en halvtimme och försökte bestämma blommor inför sin mors begravning. ”En del blir handlingsförlamade av sorgen. En del vuxna kan inte ta tag i besluten.” förklarar han och säger att det tog över två veckor för syskonen att bestämma sig kring blommorna men att det då var alldeles för sent att lösa innan begravningen och konstaterar att det var tiden som fattade beslutet åt dem (David, 10-02-20).

2.2 Tröst i traditionen

“Det är back to basics när man hamnar i kris” (Rut, 20-02-20)

När kontakten med begravningsentreprenörerna har tagits och ärendet påbörjats gäller det att ta ställning till huruvida man ska ha en ceremoni och hur den ska se ut. Något som flera av våra informanter tog upp var tendensen bland anhöriga att luta sig tillbaka till traditionella former av begravning. Det kan vara av olika anledningar, antingen av tryggheten som finns i att göra något man känner igen eller av okunskap om möjligheterna som finns kring ceremonin.

2.2.1 Religion och tradition

”Sen tror jag det är jätteviktigt att hålla sig till rit och tradition på många sätt. För många människor är ju i behov i att sörja, igenkännande begravning. Att man känner att, det här vet vi. Så här funkar det i Svenska Kyrkan. Det här har vi alltid gjort och det är det här vi ska göra. Om man har vart på begravning så vet man ja då går vi fram och på det här sättet och det finns en trygghet i det. För någonstans är vi ju ensamma i döden.” (Freja, 19-02-20)

Begravnings seder finns i olika utformanden och är fortfarande i förändring påpekar Bringéus (2006). Genom tiderna har begreppet begravning skiftat i betydelse men har haft en liknande formbunden ritual (Ibid.). Wiig-Sandberg förmedlar med sin undersökning att trots förändringar som sker i samhällen, som Bringéus (2006) förklarar som sekularisering inom den

postmoderna utvecklingen, anser hon att behovet av riter fortfarande är starkt (2006, s. 1ff). Dödsriten fyller en funktion för individen i det moderna samhället för att den gör handlingsmönster tydliga (Ibid.). Bremborg använder sig av antropologen Victor Turners ritdefinition (1977) och skriver att "riten är ett föreskrivet, formellt beteende" (2002, s. 156) vilket beskriver hur begravningsceremonin kan ses som ett ritfält som innehåller ett flertal aktörer i olika positioner med blandande uppgifter i utförandet (Ibid., s. 213). I Svenska Kyrkan är det bara prästvigda personer som kan leda gudstjänsten och har därmed den centrala uppgiften i begravningsriten (Svenska kyrkan, 2016). Vid en borgerlig begravning är det en del entreprenörer som går in i rollen som officiant (Bremborg, 2002, s. 155). Det rituella språket som är uppbyggt i religiösa och transcendentala trosinnehåll formas och uttrycks i olika variationer beroende på ritens handling och kontext (Ibid., s. 155ff). Inom begravningsgudstjänsten beräknas en rit i exempel när prästen håller jord på kistan eller läser upp en psalm (Svenska Kyrkan, 2016).

Dödsriten som begrepp finns i olika tillämpningar och användande och betydelsen kan skifta beroende på vem eller vilka det är som utför den (Edlund, 2015, s. 12ff). Religionsvetaren Ronald L. Grimes (1995) ser riter som något man gör, men också något som görs. Han menar att när något, ett dödsfall, har rubbat ordningen, behöver en ny ordning ta form (Ibid.). Riten hjälper en att behålla kontroll inför de förändringar som sker och skapar möjligheter till uttryck som kan leda till ett avslut för de inblandade (Ibid.). Ett mönster kan tydliggöras där funktionen blir logisk inom de ceremonier som utför riterna och hjälper oss att binda samman det förflutna och framtiden (Bell, 1997).

När man är i kris och det inte finns en förbestämd handling, faller människor gärna tillbaka på det traditionella, påpekar Åkesson (2006, s. 10), som i Walters modell innefattar rituella handlingar. Även Bringéus tar upp hur de flesta människor idag som väljer det kyrkliga alternativet inte väljer det av religiösa skäl utan av traditionsmässiga (1987, s. 274).

"Dom flesta begravningarna är i Svenska Kyrkans ordning. Det är ju så med traditioner och riter, de finns ju av en anledning. Det är när vi är i ett läge som är liksom turbulent, man får ju då också tänka i det här läget med alla dessa besluten, att man inte har sinnena på skärpa. I situationen, människan fungerar ju så att... det är då som traditioner och riter... det är det enda man

har att hålla fast vid. Då har dom en väldigt stor betydelse. Det är en trygghet”
(Anna, 17-02-20)

Under intervjuerna berättar flertalet av våra entreprenörer att de flesta begravningar sker i Svenska Kyrkans ordning. De uttrycker, som Åkesson samt Bringéus nämner, att det finns en bekvämlighet i det traditionella för att riterna skapar ett mönster som alla känner igen. 'Det blir vad alla förväntade, så kan vi bocka av det' förklarar David (10-02-20). Anna berättar att många av hennes kunder väljer att sjunga eller spela upp psalmen *Blott en dag* under ceremonin och uttrycker att den psalmen i det specifika sammanhanget blir otroligt fint (Anna, 17-02-20). Enligt Grimes (1995) blir psalmen en markering att något speciellt sker då *Blott en dag* vanligtvis inte används till vardagen. Många av våra entreprenörer nämner att de tipsar om en blandning av olika psalmer och de anhöriga brukar välja dom som de själva känner igen eller är bekanta med (Eva, 25-02-20). Något som Åkesson (2006, s. 10) nämner och som även Rut bekräftar är att när man hamnar i en djup kris så försöker man gripa efter det trygga "Det man känner igen, traditionerna och kulturarvet." (Rut, 20-02-20). Rut menar att det är svårt att vara kreativ när man är i sorg och uttrycker att "man vill ha prästen" (Ibid).

Peter uttrycker dock att bara för att en begravning följer kyrkans ordning, det traditionsmässiga, så behöver den inte vara opersonlig eller sämre (10-25-20). Det är dialogen mellan den anhörige och prästen som avgör hur mycket av riterna som ska följas och hur den avlidnes personlighet kan representeras inom kyrkans ramverk (Ibid.). Dock påpekar Bremborg att det inom vissa muslimska och judiska begravningar, teoretiskt och teologiskt sett inte finns någon strävan efter en personlig begravning (2002, s. 128). Rut berättar om kundmöten där de anhöriga har en viss trosuppfattning och därför vanligtvis redan är inställda på en traditionell ceremoni innan kundmötet (20-02-20). Hon menar att de anhöriga då brukar ha en tydlig uppfattning om hur en begravning ska gå till och är således bekvämare i de beslut som måste tas och de sociala rollerna som ska intas (Ibid.). Hon fortsätter och berättar att man i många religioner utför praktiska handlingar, som till exempel att bära kistan (Ibid.). Bremborg (2002, s. 130) utvecklar att entreprenören i många fall hamnar i en allt mer tillbakadragen roll när en traditionell ceremoni används än vid andra begravningar, till exempel är det ofta den muslimska församlingen som ansvarar för tvagning och svepning (Ibid.). "Det är mycket enklare på ett sätt för det är liksom, lite mer odramatisk känsla." kommenterar Rut (20-02-20). Hon menar att det genomsyrar en dödvana och identifierar således den traditionella dödens kännetecken i fråga

om tillit till dels den sociala gemenskapen och dels religionens auktoritet över den avlidne (Walter, 1994, s. 54). Freja berättar att många av hennes kunder behöver ha mer än de religiösa psalmerna för att verkligen känna att ceremonin är för den avlidne (19-02-20), liksom Bell (1997) som nämner hur ett glapp existerar mellan religiösa resurser och ett sekulärt samhälle. Vi kräver mer för att känna oss kompletterade inom de religiösa riterna eftersom kravet om personlig upplevelse, jaget, är såpass inbyggt i hur vi fungerar i det moderna samhället (Åkesson, m.fl., 2008, s.118). I den moderna döden har religionen förlorat sin auktoritet, vilket resulterar i att riterna fortfarande tänjs fast man väljer en begravning i kyrkans ordning (Bringéus, 2006, s. 276).

2.2.2 Kan man verkligen göra så?

De flesta har vid en viss ålder förståelse eller till och med erfarenhet kring vad en begravning är och hur en sådan ska se ut (Hall, 1997, s. 25-33) Det kan vara allt från hur ens bakgrund, religion och kultur ser ut, men även vad för intryck man har fått om begravning under sin livstid (Ibid.) Stuart Hall nämner populärkultur som ett exempel i hur vi människor skapar en association till saker och händelser genom det som blir representerat för oss, speciellt när vi själva inte har upplevt det (Hall, 1997). I populärkultur finns det gott om framställningar utav begravningar och minnestunder (Smith, 2009). Ett exempel kan då vara, med hjälp av Halls perspektiv, när karaktärer i en tv-serie står svartklädda vid en kista med en ros i handen och gråter. Det ger oss tittare underförstådda meningar och betydelser med hjälp av kodade tecken – till exempel svart klädsel, kistan, rosen, gråt – att det vi ser är en begravning. En representation av begravning skapas och tv-serien har gett tittaren en bild som den kan bygga sina föreställningar på om hur en begravningsakt ska gå till. Begravningsentreprenören David beskriver att vissa kunder kan vara låsta till ett sådant tankemönster när de sitter och pratar om hur ceremonin för den avlidne ska utformas.

”Ja, men vi tar den ek-kistan.’ Ja men vilken färg vill ni ha den i? Ska vi måla den blå? Kan man göra det?’ Så klart! Det är ju din kista. Det är ju eran kista, det är inte vår kista. Det är inte vår svärfar.” (David, 10-02-20)

Begravningsentreprenören möter ofta förbestämda tankar och försöker helt enkelt visa att det finns andra möjligheter för att skapa en allt mer personlig spegling av den avlidne. Bemötandet

och reaktionen av sådant förslag uttrycker sig ibland i form av förundran eller häpnad hos den anhörige enligt David, "Va, kan man göra det?" (Ibid.). Vyn av den traditionella iscensättningen formas om på nytt när man får vägledning i att tänka i nya mönster eller får en bekräftelse på att det oftast inte finns några fel val. Magdalena som arbetar på en av de privata byråerna berättar om liknande händelser där den anhörige frågar henne om de faktiskt kan servera kalops under minnestunden, eftersom det var den avlidnes favoriträtt. Den anhörige menar att en sådan maträtt kanske inte är rätt att servera under en minnestund, med tanke på att vad som brukar förtäras är något *enklare* (Bringéus, 2006, s. 263-266). Magdalena påpekar att det är klart att man kan servera kalops, speciellt när det är den avlidnes favoriträtt (Magdalena, 11-02-20). Vidare berättar David om ett samtal han hade med en änka som under sin tid inte haft några barn med sin avlidne make, utan haft en hund i stället. Änkan var i sin sorg och fann det även svårt att hunden skulle få missa begravningen eftersom hon antog att hunden inte fick vara i kyrkan. Entreprenören förklarade för änkan att så behövde inte vara fallet, att lösningen till problemet var att fråga prästen om hunden fick vara med under ceremonin. Hunden gick där och gnydde under ceremonin berättade David och beskrev det som att det blev bra (David, 10-02-20). Personligt. Hundens närvaro fick i detta fall representera och föra tankarna till den avlidne och den avlidnes liv.

David inflikar att många kunder frågar om hur en begravning brukar gå till, att det är många som antar att man behöver förhålla sig till det rituella rummet som många anser vara kyrkan. Entreprenören menar att om man vill ordna en begravningstjänst så behöver inte ceremonin vara på den traditionella platsen utan det är upp till kunden att bestämma, om inte den avlidne redan har gjort valet. En präst går till exempel att ta hem för att hålla ceremonin, en officiant kan hålla den på en badplats (David, 10-02-20). Möjligheter finns. Freja pratar varmt om sina kundmöten där anhöriga har vågat ta höjd. Vissa har haft ceremonierna på en biograf, andra haft på en restaurang, några på en båt ute till havs. "*Frågan är hur redo folk är att gå bananas!*" (Freja, 19-02-20). Enligt våra entreprenörer rör det sig bland annat om kostnadsfrågan, som även Bremborg uppfattar från sina intervjuer med begravningsentreprenörer (2002, s. 120). Rut förklarar att det ofta händer att kunder ringer och frågar om vad som blir billigast. Problematiken kring kostnadsfrågan bekräftas även av David som berättar att han under sina föreläsningar som entreprenör får kommentarer kring hur dyrt det är att begrava någon. Till

svar ger David en förklaring att det förvisso kostar, men att det finns billigare alternativ man kan välja om man känner att det är för dyrt.

”Men gör något själv då? Då kostar det ingenting. När man säger det till frågan ’Vad är det som kostar så jävla mycket?’ Ah två gubbar med transport från bårhuset, det är 3000 kr, men du får hyra en släpkärra själv och hämta pappa i kistan, om du vill. ’Nej, det går ju inte.’ Jo, du får det och då är det gratis. ’Nej, men det kan vi ju inte göra.’ Nej, det är inte många som gör det, men då kostar det 3000 kr.” (David, 10-02-20)

Edlund skriver att när ekonomiska eftergifter måste göras i utformandet av begravningen kan det resultera i en misslyckad rit för de anhöriga (2015, s. 14). Begravningsentreprenörerna vi intervjuat ger dock en bild av att det är allt vanligare att begravningsakten stärks genom detta, då de val man tvingas göra kan ge ett betydligt personligare intryck. Eva och Peter brukar till exempel råda folk att välja objekt från den avlidnes hem och placera dessa på kistan istället för att ha en stor blomsterdekoration som kan gå upp i flera tusen kronor. Dessa små och till synes helt orelaterade detaljer, som till exempel ”sportskorna på kistan, eller kepsen ... gitarren framför kistan” (Peter, 25-02-20) skapar en tydligare anknytning till den avlidnes liv, helt i linje med Walters neo-moderna död och dess fokus på självets auktoritet.

2.3 Ett personligt avsked

“Är man IFK:are så är man IFK:are och då kanske man har IFK:s flagga som täcke över kistan. Och det är hur bra som helst” (Peter, 25-02-20)

När begravningsentreprenören väl har fått de anhöriga att inse möjligheterna kring att skapa en personlig begravningsceremoni gäller det att vägleda dem kring de olika valen som kan göras och hur de kan göras personligt kopplade till den avlidne.

2.3.1 Begravningsakten

”Varje ärende, om man får uttrycka det så, är ju unikt. I den bemärkelsen. Att det är just den personen som har levt sitt liv och att det är dom här efterlevande” (Anna, 17-02-20)

Livscentrerade begravningar, som vi även kan finna i Walters tabell (Tabell 1), använder Svensson som beskrivning angående bögbegravningarna där den avlidnes liv står i centrum (Svensson, 2007, s. 199). Hur man gör detta kan ges, som tidigare nämns i ritbegreppets beskrivning i uppsatsen, genom symboler och musik, vilket Svensson också påpekar (Ibid., s. 136). När man använder sig av dessa alternativ inom livscentrerade begravningar menar Svensson att det kan ses som en iscensättning där en spegling av den avlidne ska bli synligt (Ibid., s. 126-143). Hon ger exempel på hur en avlidne man som var stolt homosexuell hade en rosa triangelformad krans utplacerad vid kistan, eller att en aidsaktivist hade lila som färgtema (Ibid.).

Fonus hemsida har, under menyn *Planera begravning*, tips om begravningspaket med specifika teman med rubriken *Skapa ett personligt avsked* (Fonus, u.å.). De menar, liksom de entreprenörer vi har pratat med, att det ibland kan hjälpa att tänka utifrån ett tema, något som speglar vem en människa var (Ibid.). Bland annat ett havstema finns tillgängligt och är ett av de vanligaste valen i Göteborg enligt vår entreprenör Anna, då Göteborg är en hamnstad (Anna, 17-02-20). Hon påpekar dock att hon själv aldrig sålt ett temapaket, utan anhöriga brukar själva välja vad de tycker passar bäst i speglingen av den avlidne, som en marinblå kista, vilket kan kopplas till havet men också till finskt eller estniskt påbrå (Ibid.). Eva berättar att hennes byrå erbjuder en ferrariröd kista som man även kan beställa Ferrarimärket på, utifall den avlidne var intresserad av fordon (25-02-20).

”När de börjar titta på kistor till exempel så blir det ju känslomässigt till slut ‘Nej men han tyckte ju inte om krusiduller!’ Då kommer det fram saker om personen i det här som gör att det blir personligt när de väljer då” (Rut, 20-02-20)

Magdalena berättar om ett kundmöte när en anhörig utbrast, efter att ha sett ett alternativ om en miljövänlig kista med linneklädsel, "Den här kistan ska vi ha! Mamma gick ju omkring i

linnekläder, hon älskade ju linne. Den här kistan tar vi!" (Magdalena, 11-02-20). Självaste utseendet på kistan var något som den anhörige inte längre brydde sig om, förklarade hon, då linneklädseln var så starkt kopplat till mamman (Ibid.). Under ceremonin var dock kistan stängd berättar Magdalena, men man kan förstå att det personliga valet blev en symbolhandling för den anhörige i sin sorg, fastän övriga begravningsgäster inte fick vittna om den (Wiig-Sandberg, s. 62). Svensson menar att det personliga valet ger en känsla av att den avlidne fortfarande är närvarande och skapar en kontroll över avskedritualen (2007, s. 134). Hon förtydligar att det även kan vara en copingstrategi att skapa fram en närvaro av den avlidne för att motsäga döden och att det ingående planerandet blir en slags bearbetning av den (Ibid., s. 135). Vi finner stöd för Svenssons påstående i Walters idealtyper där ett kännetecken för neo-modernt mod och copingstrategi är att prata och uttrycka sig om det man går igenom (Tabell 1.), vilket våra informanter även bekräftar. Rut berättar, som ytterligare exempel, om när hennes egen mamma dog. Då lade hon bland annat ner öronproppar i mammans kista, "För annars kan hon inte sova" (Rut, 20-02-20). Hon fortsätter, "Hon måste ha Lypsyl för det hade hon i varje ficka på varenda jacka, och näsdukar för hennes näsa rinner" (Ibid.).

Wiig-Sandberg berättar utifrån hennes interjuver med de anhöriga, att för somliga är det viktigt att få ha egna personliga symbolhandlingar under ceremonin (2006, s. 62ff). Det kan handla om konkreta föremål, som foton (Ibid.). Entreprenörerna vi har träffat hänvisar också till att använda sig av foton på den avlidne som förslag när tanken är att göra begravningen mer personlig. Det kan visa sig i att man placerar fotot på kistan, vid ett bord eller har ett bildspel i bakgrunden (David, 10-02-20). Rut förtydligar att man, istället för blommor på kistan, kan ha en pipa och ett par tofflor om det är tingen som speglar personen bäst (Rut, 20-02-20). Peter ger också förslag om att man kan ha en fotboll framme vid kistan om det var ett starkt intresse för den avlidne eller att använda favoritlagets flagga som bårtäcke (Peter, 25-02-20).

Anna berättar om två döttrar som valde att ha en personlig hälsningsfras på blombanden för deras mammas begravning (17-02-20). På bandet stod det "Ni får gå när ni vill" vilket var något som deras mamma alltid sa när de var på besök. Under ceremonin fick de även prästen att säga det till begravningsgästerna. "Det blev väldigt hon" kommenterar Anna (Ibid.).

Konkret sett är valfriheten, att det finns olika sätt att uttrycka sin sorg på, en viktig del av sorgprocessen (Wiig-Sandberg, 2006, s.63). Musikens funktion betraktar Wiig-Sandberg som

flerfaldig (Ibid., s.58). Hon menar att musiken kan bidra till själva upplevelsen i att det är vackert och samtidigt gör att den avlidne speglas tydligt och uppfattas som närvarande (Ibid.).

Freja berättar om ett kundmöte där en pappa hade ramlat ner från en stege och avlidit (Freja, 19-02-20). De vuxna barnen gav förslaget att spela Led Zeppelins *Stairway To Heaven* under ceremonin, då pappan själv skulle ha funnit det roligt (Ibid.). Peter minns att han har fått förfrågan om låten *Highway To Hell* av AC/DC kunde spelas under en begravningsgudstjänst, vilket han själv fann roligt men förklarar att det var ett gränsfall då begravningen skulle hållas i kyrkan (Peter, 25-02-20). ”Det är ju prästen som bestämmer.” påpekar han och fortsätter ”Det är ju lite friare val när man har en borgligbegravning” (Ibid.). Han berättar även om ett tillfälle då ett dansband hade spelat under en borgerlig begravning:

”Då tänkte jag 'Hur ska det här gå?' men det blev jättebra, för den här killen som dog, det var hans. Han var dansband hela han. Så dom ställde upp hela sitt, sina instrument och så hade vi dansbandsmusik på den och det blev hur bra som helst!” (Ibid.)

Peter påpekar att speglingen av det personliga är beroende av hur mycket kraft och energi som finns för att utföra ceremonin (Ibid.). Han uttrycker att det även är ekonomin som styr, i hur mycket man är beredd på att betala för en begravning (Ibid.). Enligt Bremborg (2002, s. 111, 115 & 123) finns det fyra principer som anhöriga följer inför en begravning som Edlund (2015, s.24) även har kategoriserat: 1, Det som är normalt på orten; 2, Familjeseder; 3, Individuella önskemål; och 4, Ekonomiska ramar. Edlund har skrivit i sin forskning att de individuella önskemålen och de ekonomiska är kanske på väg att byta plats med varandra (Ibid.). Dock har våra entreprenörer berättat att man inte behöver spendera mycket på en begravning för att göra den personlig. Eva berättar att man kan plocka med sig saker hemifrån och föreslår till exempel att man kan fylla kistan med porslinskrattor (Ibid.).

2.3.2 Minnesstund

”Man är ju svintrött, svinhungrig och har grinat så man behöver ju fylla på. Men också fylla på energin med fina historier. Skitviktig stund är det.” (Freja, 19-02-20)

Minnestunden bör, enligt våra begravningsentreprenörer, betraktas som en avslutande och viktig del av begravningen (Ibid.). Freja förklarar att det inte är viktigt hur den görs utan *att* den görs "Om det är hemma i soffan över en whisky är inte så jäkla noga."(Ibid.). Hon menar att det finns så mycket att berätta om en människa och en timme i kapellet eller kyrkan rymmer inte det (Ibid.). David berättar om en begravning samt minnestund som hölls på ett katthem, då den avlidne var den som startade verksamheten (David, 10-02-20). "Inte ett öga var torrt!" säger han och ler över att de anhöriga sedan uttryckte hur nöjda de var över att ha valt katthemmet som plats (Ibid.). "Det här kommer de anhöriga vara nöjda med under hela livet." kommenterar han (Ibid.).

Freja påpekar att minnestunden är ett utrymme till minne och skratt (Freja, 19-02-20). Hon fortsätter och berättar att hon dagen innan hade en begravning där de hade beställt in en jamaicansk foodtruck till minnestunden, "Så folk gick runt där, skrattade och åt"(Ibid.).

Anna berättar om en avliden äldre kvinna som saknade anhöriga men hade starka vänskapsrelationer (17-02-20). Kvinnan hade fyllt i det Vita Arkivet innan hon dog, där det stod att minnestunden skulle vara ett restaurangbesök för "tjejerna" och att hon stod för notan (Ibid.). Tjejerna, förklarar Anna, var inte nämnda vid namn men vid mötet med de anhöriga förstod de direkt vilka den avlidne syftade på (Ibid.). Anna uttrycker att det Vita Arkivet blev som en vägvisare inför kvinnans begravning. "Det är så befriande, att få se, vilken god hjälp det är. Då fick hon som hon ville och tjejerna fick en fin minnestund." kommenterar hon (Ibid.).

Magdalena nämner ett pågående kundärendet där det ska vara en ceremonilös gravsättning och sedan en minnestund (Magdalena, 11-02-20). Meningen är att de anhöriga inte ska ordna något speciellt utan istället gå ihop till en restauranglokal och äta den avlidnes favoriträtt, ärtsoppa (Ibid.). "Han var med i sånt där ärt-gäng med jämnåriga gubbar här i Göteborg. Så de ska ha ärtlunch. De är 150 anmälda nu!" berättar hon och fortsätter förklara att det dock är många som fortfarande hör av sig angående den minnesstunden, för att fråga om det ändå även gäller en ceremoni (Ibid.). Magdalena berättar då hon svarar "Nej, ni ska komma dit och äta ärtsoppa och umgås i hans minne och hedra hans minne." (Ibid.).

2.4 Generationskillnader

Något som många av våra begravningsentreprenörer nämner i intervjuerna är skillnader mellan generationer när det kommer till resonemang om ens egen begravning. På frågan om situationer då avlidnas önskan bortses ifrån ger Per exemplet då en avliden har uttryckt en önskan om att inte ha en ceremoni men de anhöriga ändå väljer att hålla en ceremoni eftersom de identifierade denna önskan som o genuin och egentligen grundad i en känsla av att ”inte vara till besvär” (Per, 06-02-20), ett uttryck som återkommer under flera av intervjuerna. David nämner en kvinna som, vid diskussion om hur hon vill begravas, väljer bort jordgrav för att inte ge barnen som bor utomlands onödigt jobb (David, 10-02-20) och Rut tar upp anhöriga som säger att deras mamma ville ha en enkel ceremoni och att hon ville ligga i minneslund för att ”hon vill inte vara till besvär” (Rut, 20-02-20). Även Freja tar upp detta och kopplar det till olika generationer:

”Är du född 40-talist så pratar du inte om döden. Du pratar inte om hur du vill ha det. De kan vara ganska så dära 'Jag vill ligga i minneslund för jag vill inte att någon ska behöva störas...att behöva ta hand om min grav' ... Jätte generationsmässigt är det ju.” (Freja, 19-02-20)

Känslan av att inte vilja vara till besvär kan också, något motsägelsefullt, visa sig i motviljan i att prata om sin stundande död oavsett hur långt ifrån eller nära man befinner sig den. Motsägelsefullt eftersom, som vi nämnt tidigare, i princip alla våra informanter trycker på vikten i att antingen skriva ner sina önskemål eller prata om dem med sina anhöriga, just för att det förenklar processen när begravningen ska planeras. Per ser en rädsla hos dem anhöriga för att göra fel när man inte vet vad den avlidne önskade sig (Per, 06-02-20). Att inte veta huruvida ens mamma ska begravas, i minneslund eller jordgrav med gravsten, uttrycker de som ett större besvär än hur man ska förhålla sig till själva graven.

“Jag märker också att det är krångligare och krångligare att vara begravningsentreprenör.” (Freja, 19-02-20)

Freja uttrycker att kraven ser annorlunda ut när man ska forma en begravning för en som tillhör den yngre generationen, speciellt de i hennes egen ålder, 80-talisterna (Freja, 19-02-20). Hon förklarar att ceremonin oftast är mer personligare inom den åldersgruppen, att en specifik iscensättning ska ske som verkligen speglar den avlidne., “Det är mycket så där... 'ah vi vill ha

den här, och det här och den här musiken. Vi ska ha det här bildspelet, och vi ska ha dom här och de här blommorna.” (Ibid.). Wiig-Sandberg (2006, s. 64) förklarar som Svensson (2007, s. 134) att kontrollen över begravningen är ett sätt att hantera sorgen, liksom att hylla det liv som var. Wiig-Sandberg påpekar dock att det samtidigt skapas en stress av känslan att man måste prestera inför begravningen, att göra den personlig, så att den upplevs som bra (2006, s. 64).

2.5 Ensambegravningar

”Jag tar ärendet, för vi måste begrava personen.” (David, 10-02-20)

Det händer att människor dör ensamma och att inga anhöriga finns för att ordna en begravning för den avlidne. Bringéus menar att detta sker för att människans sociala nätverk förändras inom olika uppbrott under sitt livslopp som exempelvis flytt och pension (1987). Den ökade mobiliseringen och livslängden som kom i och med moderniseringen har bidragit till ett svagare relationsnät, vilket blir tydligare ju äldre personer är vid dödstillfället (Walter, 1994, s. 51-52). När inga anhöriga finns som kan ordna med begravning ska, enligt Begravningslagen, kommunen där den avlidne var folkbokförd ansvara för att det blir av (Begravningslagen). Kommunen tar då kontakt med en begravningsbyrå, ett ärende skapas och entreprenören får forma begravningen efter möjlighet. Eva berättar att om den avlidne var medlem i Svenska Kyrkan blir valen enklare då begravningen kan hållas enligt Svenska Kyrkans ordning (Eva, 25-02-20). Freja berättar att det har förekommit att hon är helt ensam tillsammans med en präst och organist under sådana begravningar (19-02-20). Hon påpekar dock att det finns en respekt för dem som har viljan att vara ensamma, när ensamheten är självvald och kommenterar ”Däremot finns ju den ensamheten som inte är vald. Där finns det en enorm sorg.” (Ibid.).

2.6 Omsorg som arbetsuppgift

“Och så kan det komma nån svensk tant som behöver att man håller i henne och ringer henne och frågar hur hon mår och sådär för att det är ju så ångestfyllt det här och ängsligt” (Rut, 20-02-20)

Både när det kommer till den avlidne och de anhöriga innefattar begravningsyrket en viss mängd empati från entreprenörerna. De anhöriga som kommer till kontoren befinner sig i ett speciellt känslomässigt tillstånd, vilket entreprenörerna måste kunna förhålla sig till. I vissa fall kan även omständigheterna kring den avlidnes död påverka entreprenören på olika sätt.

2.6.1 Den trevliga begravningsentreprenören

“Det är en medelålders man, som står och är grå och tråkig” (David, 10-02-20)

Begravningsentreprenörens uppgifter består av bland annat administration, rådgivning och praktiskt handlande. Något som alla våra entreprenörer nämner är att det är många människor som ibland kommer till byrån bara för att prata, gällande allt om livet och döden.

Bremborg tar upp stigmat och den generella stereotypen om vem en begravningsentreprenör är och om hur det kan påverka bland annat utförandet av arbetet (2002, s. 42-64). Vår informant David berättar om ett hembesök hos en kund som efteråt tackade för besöket och kommenterade att både mötet de sinsemellan och David som person var något hen inte hade förväntat sig (David, 10-02-20). Förvåningen över att David inte var gråklädd inför mötet och varken hade ett stelt allvarsamt kroppsspråk liksom ton i rösten, framkallade en positiv upplevelse för kunden. Ett förväntat sorgset möte som handlade om en kär avliden blev istället en trevlig stund för kunden, där de kunde samtala om den avlidnes liv och idéer kring ceremonin.

Freja liksom Eva är båda födda efter 80-talet och nämner tillfällena, både yrkesmässigt samt privat, då folk de möter har blivit förvånade över att se en ung kvinna med den yrkestiteln (Freja, 19-02-20; Eva, 25-02-20). Eva nämner att de flesta ger en positiv respons och att hon försöker hänvisa kunder som tycker annorlunda till andra kollegor om något skaver (Eva, 25-02-20). Freja berättar att hon hanterar det på samma vis och resonerar att det även handlar om personkemi. Om man ska projektleda en begravning som anhöriga har beställt menar Freja att det måste finnas en bekvämlighet mellan entreprenören och de anhöriga för att ha möjlighet att få ett bra resultat (Freja, 19-02-20). Man måste kunna bekräfta de anhöriga i deras sorg och samtidigt våga ge förslag under rådgivningen, så att den avlidne kan få en värdig begravning (Ibid.).

2.6.2 Den känsliga begravningsentreprenören

”För vi är ju bara människor vi som jobbar med det här” (Freja, 19-02-20)

Freja påpekar att hon anstränger sig dagligen för att hänga av det emotionella bagaget som uppstår i yrket när arbetsdagen är slut, ”Man kan ju bli någon hobbypsykolog för det här jobbet. Så det gäller att sätta gränser för sig själv och känna, nu är klockan halv fem. Jag hänger av den här ryggsäcken så tar jag det här i morgon igen.” (Ibid.). Vad de intervjuade begravningsentreprenörerna säger är att de själva måste sätta gränser för sitt arbete för att ha möjlighet att utföra sitt yrke professionellt, liksom de entreprenörer som Bremborg har träffat (2002, s. 145-154). De flesta av entreprenörerna i denna undersökning beskriver sin yrkesroll som att de är här för det praktiska, att hjälpa de anhöriga att ordna en begravning.

”Vi kan inte göra ett genrep av en begravning. Därför är det viktigt att man verkligen har koll på läget. ” (Freja, 19-02-20)

Alla påpekar att empatin behövs men att en gränsdragning är viktig för att verkligen finnas där för kunden och för att själva orka med vardagen (Bremborg, 2002, s. 145f). David berättar till exempel att han aldrig säger att han beklagar sorgen till de människor han möter (David, 10-02-20). Det är en gränsdragning förklarar David, att inta en arbetsroll som innefattar att han aktivt ska vägleda en människa i sorg, inte sitta och passivt gråta med dom (Ibid.).

David lägger vikt på att man måste vara närvarande under kundmötena för att ha möjlighet att få kunden att känna sig sedd och hörd (Ibid.). Freja bekräftar med en händelse innan en begravningsceremoni där de anhöriga som stod närmast den avlidna fick mycket fokus från nära och kära, och att en av de anhörigas fru, som precis fött barn, hamnade mestadels i skymundan. Freja frågade hur hon mådde när de befann sig ensamma i ett rum precis innan ceremonin och fick ett tack som svar. Hon förklarar närmare att den anhörigas fru, som själv hade gått igenom mycket både fysiskt och psykiskt, intog en roll som omhändertagande enbart för att hon inte ansågs lika nära den avlidne som de andra anhöriga. Det är en sorg, som också är viktig att se och prata om, påpekar Freja, för den påverkar på olika sätt, oavsett hur nära man tycks stå den avlidne (19-02-20).

David berättar om en tuff månad där han hade tre olika ärenden som berörde foster i vecka 12, vecka 22 och vecka 29. Efter att ha pratat med sin chef och fått godkännande valde David att bara ta betalt för en timmes arbetstid och kostnaden av kista till var och en i de olika ärendena. Han hjälpte senare de anhöriga på sin egen fritid att hämta och transportera kistorna med sin privata bil från bårhuset till kyrkogården, "Det är en balansgång" säger han (David, 10-02-20). Freja säger, om samma ämne, "Det är alltid konstigt att begrava folk som är yngre än en själv" och utvecklar att hon finner begravningar som svårast när det gäller tonåringar och barn (Freja, 19-02-20). Hon uttrycker dock att hon samtidigt finner dessa begravningar som mest givande, för att hon känner att hon kan relatera till både den avlidne, i att hon har en barnslig sida, och de anhöriga, då de brukar vara i samma åldersgrupp. Hon nämner att hon brukar ta ett extra steg under sådana ärenden då situationerna brukar vara rårare än de ärenden när en mycket äldre person har dött (Ibid.). Freja ser till att träffa de anhöriga extra mycket och att vara så tillgänglig som möjligt om så önskas. Man kan vara förberedd för döden menar Freja men att i dessa fall har anhöriga svårt att vara förberedda för en begravning. "Vissa människor fastnar ju i en bottenlös sorg" förklarar hon (Ibid.), vilket vi även tar upp lite djupare under rubriken *När anhöriga stannar upp*.

Självaste begravningsdagen är något som anhöriga aldrig har gjort tidigare, oavsett om de har varit på en begravning innan. "Dom har ju aldrig begravt den här personen innan." menar Freja (Ibid.). Hon fortsätter och nämner att hon än idag har en viss kontakt med de kunder som hon tidigare har hjälpt. En del har hon hjälpt att finna samtalsgrupper och vissa ringer och stämmer av med henne för att prata om hur livet efter en begravning ser ut. Hon ler och berättar att i vissa fall har dessa samtal lett till vänskaper utanför yrket. "Hur vi än vänder och vrider på det så ska vi ju leva vidare. Ända fram till den dagen vi själva dör." berättar Freja och säger att i ett utav hennes ärenden fick de så bra kontakt att hon blev tillfrågad om hon skulle vilja hjälpa att planera ett bröllop inom samma familj (Ibid.).

2.6.3 Begravningsentreprenören med det lilla extra

David nämner att han brukar fråga om de anhöriga vill att han ska ta bilder under begravningsdagen då ett fysiskt bevis på att ceremonin har skett kan bli en hjälpsam del i bearbetningen av sorgen (Wiig-Sandberg, 2006, s. 64, Svensson, 2007, s.134). Han berättar om

ceremonin när en hund var närvarande och uttrycker att han då ställde hunden framför kistan som den förre ägaren låg i, och knäppte ett kort, "Det blev en fin stund", (David, 10-02-20). Under begravningar där yngre barn är närvarande brukar han förklara för de anhöriga att ett fysiskt bevis kan vara bra för dem senare i livet, då de kanske börjar undra, till exempel, hur deras pappas begravning såg ut (Ibid.).

Ibland återkommer en och samma familj till samma begravningsbyrå om de finner att entreprenören är någon som de litar på. Freja berättar om en familj som anställde henne i flera etapper under årens gång (Freja, 19-02-20). Hon beskriver hur änkan i familjen berömde en av hennes hattar som hängde på en klädhängare på kontoret. Den är röd med en fjäder i och hänger nu på samma plats som den gjorde när änkan kommenterade den. Freja fortsätter och säger att hon faktiskt gav bort den röda hatten till änkan och fick den tillbaka efter några år, då hon blev anlita för änkans egen begravning, "Fjädern var hennes" (Freja, 19-02-20).

Trots att informanterna uttrycker att de satt fasta gränser mellan sin professionella roll och personliga sfär, kan man likväl utläsa konstanta överskridanden av dessa. Att klara av att möta någon i sorg är en stor del av arbetet och kan skapa situationer och uppgifter som egentligen inte tillhör entreprenörens faktiska arbetsuppgifter. Vi ser att entreprenörerna gärna tänjer på sina gränser, inte för att gynna byråns verksamhet utan för att de själva, som personer och medmänniskor, vill:

"Även om jag inte rent yrkesmässigt har ett ansvar för dem så kan jag väl känna ett medmänskligt ansvar." (Freja, 19-02-20)

Deras reflexivitet kring hur gränsdragningarna används gör att de har en allt mer betydande roll än vad de själva verkar vilja påstå. De skapar en brygga mellan tryggheten och förhållningen till både begravningsprocessen, döden och livet.

3. Slutdiskussion

Genomgående i våra intervjuer kan vi se att Walters tankar om den traditionella, moderna och neo-moderna döden visar sig på en mängd olika sätt och i en mängd olika faser av begravningsprocessen.

Alla praktiska måsten som vi redogör för under rubriken *Pappers-Sverige* genomsyras av den moderna döden och dess rationella professionalisering och pappersarbete (Walter, 1994, s. 11). När allt fler delar av samhället industrialiserades och effektiviserades följde hanteringen av avlidna med (Åhrén Snickare, 2002, s. 138). Från att varje by hade sin snickare som ordnade med kistor kunde man nu med hjälp av bil och järnväg leverera kistorna från centraliserade kistfabriker (Ibid.). På samma sätt förflyttades ansvaret för svepning och andra praktiska uppgifter till dem allt mer förekommande begravningsfirmorna (Ibid.). Anhöriga behöver alltså inte längre besitta detaljerad kunskap kring hanterandet av den avlidne utan kan nu direkt ringa till begravningsentreprenören som vägleder och hjälper att hitta rätt bland alla alternativ som finns att välja mellan i begravningsprocessen. Entreprenören slussar också vidare de anhöriga till, eller tar själv kontakt med, företag och instanser som är specialiserade på sådant som ligger utanför entreprenörens yrkesmässiga ansvarsområde, exempelvis dödsintyg och bouppteckning.

Därtill kan vi, i materialet, utläsa ett ständigt kompromissande kring döden. De intervjuade entreprenörerna talar om vikten av att den avlidne får en värdig begravning men ger också exempel på när försöket att få till just det resulterar i ovärdigheten i att den avlidnes kropp ligger och förruttnar på bårhuset. Walter menar att dessa motsättningar, som sker i blandningen av olika aspekter av idealtyperna, visar sig när individer inte själva valt vilken blandning som sker (Ibid, s. 63). Det kan vara när anhöriga som själva hade velat ha en begravning enligt neo-moderna principer, det vill säga en livscentrerad begravning där den avlidnes individualitet får ställas i fokus, istället väljer att ha en traditionell begravning efter påverkan av den sociala kontext som anhörig, eller avliden, befinner sig i. Ett annat exempel, som David ger, är fallet med den unga chilaren, där släkten i hemlandet hade planerat hans mammas begravning utifrån traditionella ramar men som inte gick att fullfölja tidsmässigt på grund av det rationaliserade Sveriges högar av papper som ska fyllas i.

Idealtyperna står dock inte alltid i motsättning till varandra, påpekar Walter och skriver att olika aspekter från traditionell, modern och neo-modern död kan, av individen, självmant plockas och blandas med varandra, vilket han menar är typiskt för just postmoderniteten (Walter, 1994, s. 63). Exempel på detta finns också rikligt av i materialet. En traditionell ceremoni i Svenska Kyrkans ordning kan bära tecken från den neo-moderna livscentrerade begravningsceremonin. Vanligt förekommande psalmer, som *Blott en dag*, sjungs och kyrkan har ett fast ramverk som gudstjänsten måste följa. Det våra informanter dock påpekar är att dessa traditionella val sällan görs av religiösa anledningar och snarare visar på ett appropriering av traditionella riter in i ett neo-modernt, livscentrerat sammanhang, antingen som en del av den avlidnes liv som medlem i Svenska Kyrkan, eller som ett postmodernt potpurri av individuellt valda riter.

Inom borgerliga begravningsceremonier ser vi potpurriet ännu tydligare. Medan den kyrkliga ceremonin kan kryddas med personliga inslag i till exempel utsmyckning och, till viss mån, musik, genomsyras den borgerliga ceremonin av fullt ut personliga val. Religiösa symboler kan tas med för respekt till den avlidnes tro, men platsen kan ske hemma hos den avlidne, i en restaurang eller på en brygga om det speglar den avlidnes liv på bästa sätt. Musiken kan bestå av inspelade psalmer, livespelande dansband eller låtar som i sammanhanget får en skämtsamt ton, exempelvis *Highway to Hell* eller *Stairway to Heaven*. Vid en kyrklig begravning hade dessa förslag, som våra informanter även bekräftar, mötts av ett visst motstånd från prästens håll (Ibid., s. 181). Utsmyckningen på och runt kistan eller urnan är också tydligt kopplade till den avlidnes liv. Antingen älskade den avlidne en viss färg, som i ceremonin får representeras av till exempel en viss sorts blommor eller kistfärg, eller så var den fotbollsfanatiker, vilket kan speglas av en fotboll som dekoration och/eller favoritlagets flagga som bårtäcke.

Som framkommer av intervjuerna strävar begravningsentreprenörerna, så ofta de kan, efter livscentrerade ceremonier och vägleder ovana anhöriga kring hur detta kan uppnås oavsett om man väljer en mer traditionell form av ceremoni eller inte. Walter menar att begravningens funktion är att uppfattas som ett sista bevis på den avlidnes mänsklighet (Walter, 1994, s.180), vilket kan förklara tendensen att hålla fast vid traditionella begravningsseder oavsett i vilken utsträckning. En ceremoni utan det som känns igen som tillhörande en begravningsceremoni uppfattas inte som en begravning och i förlängning inte heller som ett värdigt avslut för den avlidne. Till och med faktorer som inte är synliga för begravningsceremonins besökare, till exempel kistans innerklädsel i linne eller näsdukar i den avlidnes fickor, väljs utifrån personens

liv. Däremot kan vi även se att en ceremoni som helt saknar koppling till den avlidne inte är önskvärt, till exempel i Peters anmärkning om att en traditionell ceremoni *ändå* kan bli personlig och således även *bra*.

I och med modernisering blev kremering allt mer förekommande som begängelseform. Walter skriver att sekulariseringens förkastande av tanken om en själ som ska renas under jorden öppnade upp för möjligheten till kremation men menar, liksom Åhrén Snickare, att det var ren pragmatism som gjorde det vanligt (Walter, 1994, s. 58-59; Åhrén Snickare, 2002). Han skriver att när fokuset går från den avlidnes andliga resa till de efterlevandes minnen kan man lika gärna reducera kroppen till några gram aska (Walter, 1994, s. 58-59) och på så sätt även undkomma problemet med överfyllda kyrkogårdar, genom att till exempel sprida askan i havet eller minneslund (Ibid, s. 174-177). Utöver den effektivisering av hanterandet av döda kroppar som moderniteten innebär kan vi i materialet se, då en avliden själv har önskat att kremeras, att den moderna värderingen av *Den goda döden* som en död som inte ställer till med besvär spelar stor roll. Även här kan spänningar mellan den neo-moderna inställningen om att uttrycka sina känslor men samtidigt respektera andras individuella val och den moderna tanken om känslor som privata uppstå (Ibid., s.61).

Kremeringen är dock inte fast i modernitetens kolumn. Det vi kan se i materialet är att ofta kan valet att kremera den avlidne vila på en post- eller neo-modern grund. Bauman menar att postmodernitetens nomader, som han uttrycker det, inte är beredda att planera längre än nuet av rädsla för att gå miste om det som det underbara nuet har att erbjuda (1994, s. 211). Det vi kan se i materialet däremot är snarare att anhöriga sällan vill ändra sina planer oavsett om de gäller för nuet eller längre fram. Begravningsentreprenörerna måste ofta påminna om den lagstadgade tidsgränsen mellan dödsfall och begravning, och även då kan livsplanerna stå i vägen. Ett konkret exempel i materialet är när många tillresande ska lyckas ta sig till ceremonin. Man väljer då att kremera den avlidne för att hålla en ceremoni med urna mycket senare, då askan kan förvaras i upp till ett år. Med det sagt beror detta val inte alltid på de efterlevandes individuella livsplaner, utan kan även komma ur en önskan att senarelägga ceremonin till ett datum som bidrar till att skapa den livscentrerade begravningsceremonin. Till exempel kan man vilja ha ceremonin i anslutning till den avlidnes favoritårstid.

3.1 Frågeställningarna

Syftet med denna undersökning var att diskutera hur planering och utformandet av begravningar ser ut i det samtida Sverige utifrån begravningsentreprenörers erfarenhet. Vi konkretiserade syftet med följande frågeställningar som vi nu, med stöd i det material vi presenterat och analyserat genom vårt valda teoretiska ramverk, ämnar svara på.

- Vilka förutsättningar påverkar vid planeringen av begravningar?

Det vi kan se är att det, i och med modernitetens professionaliserande av döden och den förlorade individuella närheten till döden, skapades en okunskap hos gemene person kring hur man går tillväga när någon dör. Detta har i sin tur lett till att individen förlitar sig på de professionellas kunskap och färdigheter och måste således även förhålla sig till dessa. De professionella instanserna måste dock även själva förhålla sig till den neo-moderna individens krav då samtidens individ värdesätter jagets auktoritet högre än allt annat.

- Vilken roll spelar individualitet i begravningsprocessen?

Som vi nämner i tidigare stycke ser vi att jaget har en central roll i den samtida begravningsprocessen, både den avlidnes jag och de anhörigas. Det visar sig i bland annat tendenserna att eftersträva en så personlig begravningsceremoni som möjligt oavsett hur lång tid det tar och i anhörigas ovilja att avbryta sina planer. Däremot kan vi se att det i individers beroende av professionella instanser skapas en motsättning. Den kan summeras som att när Jaget kräver tid, kräver Pappers-Sverige effektivitet och när Jaget kräver effektivitet, kräver Pappers-Sverige tid.

3.2 Ev. vidare forskning

Eventuell vidare forskning hade kunnat behandla våra nordiska grannländer Norge och Danmark och i vilken utsträckning man tenderar att eftersträva livscentrerade begravningar och relatera detta till deras kortare lagstadgade tidsram för begravning. Ett annat sätt att angripa materialet vore att göra en representationsteoretisk analys och gå djupare in på hur de estetiska valen symboliserar den avlidnes identitet och liv. Materialet hade även kunnat kompletteras

med anhöriga och döende personer som informanter samt med deltagande observationer av antingen mötet med begravningsbyrån eller själva ceremonin.

4. Källförteckning

4.1 Tryckta källor

- Ahrne, G., & Svensson, P. (2015). *Handbok i kvalitativa metoder*. Stockholm: Liber.
- Bauman, Z. (1994). *Döden och odödligheten i det moderna samhället*. Göteborg: Daidalos.
- Bell, C.M. (1997). *Ritual: perspectives and dimensions*. New York: Oxford Univ. Press.
- Bringéus, N-A. (1987). *Livets högtider*. Stockholm: LT.
- Bringéus, N-A. (2007). *Livets högtidsdagar*. [Ny, rev. utg.]. Stockholm: Carlsson.
- Davidsson Bremborg, A. (2002). *Yrke: begravningsentreprenör: om utanförskap, döda kroppar, riter och professionalisering*. Diss. Lund: Univ., 2002. Lund.
- Enggren, N. G. (1978). *Att förlora sin livskamrat*. Stockholm: Berlings-Tryckmans.
- Giddens, A. (1996). *Modernitetens följder*. Lund: Studentlitteratur.
- Grimes, R. (1995). *Beginnings in ritual studies*. (Rev. ed., Studies in comparative religion (Columbia, S.C.)). Columbia: University of South Carolina Press.
- Gustafsson, C. (2006). Praktiska råd när någon dör. I L. Åkesson (red.), *Inför döden* (s. 219-271). Höganäs: Edition Andersson.
- Hall, S. (red.) (1997). *Representation: cultural representations and signifying practices*. London: Sage.
- Josefsson, G. (1995). *Medan vi har tid. Om planering inför döden*. Stockholm: Verbum Förlag AB.
- Kaijser, L., & Öhlander, M. (2011). *Etnologiskt fältarbete*. Lund: Studentlitteratur.
- Svensson, I. (2007). *Liket i garderoben: en studie av sexualitet, livsstil och begravning*. Stockholm: Stockholms universitet.

Turner, V.W. (1977). *The ritual process: structure and anti-structure*. Ithaca, N.Y.: Cornell U.P.

Vetenskapsrådet (2002). *Forskningsetiska principer inom humanistisk-samhällsvetenskaplig forskning*. Stockholm: Vetenskapsrådet.

Walter, T. (1994) *The revival of death*. London: Routledge.

Wiig-Sandberg, U. (2006). *Den nödvändiga riten?: om upplevelser av kvalitet i begravningsgudstjänsten*. Uppsala: Diakonivetenskapliga institutet.

Åhrén, E. (2002). *Döden, kroppen och moderniteten*. Diss. Linköping: Univ., 2002. Stockholm.

Åkesson, L. (2006). Föränderlig död. I L. Åkesson, (red.) *Inför döden* (s. 9-30). Höganäs: Edition Andersson.

Åkesson, L., Salomonsson, K., Hagström, C., (red.). ETN. (2008:4). *Rit, etnologisk skriftserie*. Etnologiska Institutionen. Lunds universitet.

4.2 Internetkällor

CEP. (2018). *Estudio Nacional de Opinión Pública, Octubre-Noviembre 2018. Tema especial: Religión*. Santiago de Chile: CEP. Hämtad från: https://www.cepchile.cl/cep/site/docs/20181218/20181218093906/encuestacep_oct_nov2018_te_religion.pdf

Edlund, L. (2015). *Forskningsrapport Begravning*. Hämtad från Forskningsstiftelsen Existens och Samhälle: <http://existenssamhalle.com/wp-content/uploads/2015/12/forskningsrapport-Begravning.pdf>

Fenix Begravning. (2018). *Typer av begravingar*. Hämtad 2020-03-12 från: <https://fenixbegravning.se/typer-av-begravning/>

Fonus. (u.å.). *Vita Arkivet*. Hämtad 2020-02-12 från: <https://www.fonus.se/vita-arkivet/>

Fonus. (u.å.). Hemsida. Hämtad 20-02-12 från: <https://www.fonus.se/>

Nationalencyklopedin. Begravningsentreprenör. Hämtad 2020-03-12 från: <https://www.ne.se/uppslagsverk/ordbok/svensk/begravningsentreprenör>

Sandberg, C. (2016). *Med döden som protagonist: en diskursanalytisk fallstudie om dödens makt*. Diss. Åbo: Åbo Akademis Förlag. Hämtad från: https://www.doria.fi/bitstream/handle/10024/128277/sandberg_christina.pdf?sequence=2

SBF. (2012). *Hur lång tid får gå*. Hämtad 2020-03-12 från: <https://www.begravningar.se/hur-lang-tid-far-ga>

SBF. (2019). *Hur gör jag nu?: En liten skrift om begravning*. Hämtad från: https://www.begravningar.se/sites/default/files/sbf_hurgorjagnu_2019_korr1.pdf

SBF. (2019). *Tiden mellan dödsfallsdag till begravningsdag visar en fortsatt ökning under 2019*. [pressmeddelande]. 20 december. Hämtad från: <https://www.mynewsdesk.com/se/sveriges-begravningsbyraaers-foerbund/pressreleases/tiden-mellan-doedsfallsdag-till-begravningsdag-visar-en-fortsatt-oekning-under-2019-2956228>

SBF. (u.å.a). *Islam – muslimsk begravning*. Hämtad 2020-03-12 från: <https://www.begravningar.se/att-ordna-begravning/olika-begravningsformer/islam-muslimsk-begravning>

SBF. (u.å.b). *Judendomen*. Hämtad 2020-03-12 från: <https://www.begravningar.se/att-ordna-begravning/olika-begravningsformer/judendomen>

SBF. (u.å.c). *Livsarkivet*. Hämtad 2020-03-12 från: <https://www.livsarkivet.se>

SBF. (u.å.d). *Ordlista*. Hämtad 2020-03-12 från: <https://www.begravningar.se/ordlista>

SBF. (u.å.e). *Val av begravningsplats*. Hämtad 2020-03-12 från: <https://www.begravningar.se/att-ordna-begravning/val-av-begravningsplats>

SFS 1990:1144. *Begravningslag*. Stockholm: Kulturdepartementet.

SKKF. Sveriges kyrkogårds- och krematortieförbund. (2019) *Kremationsstatistik 2018*. Hämtad från: <https://skkf.se/krematorieverksamheten/>

Sophie Smith. (2009). 'I felt a funeral in my brain': The politics of representation in HBO's *Six Feet Under*. *Psychoanalysis, Culture & Society*, 14(2), 200-206. doi: 10.1057/pcs.2008.36

Svenska Kyrkan (2016). *Hur går en begravning i Svenska Kyrkans ordning till?* Hämtad 2020-03-12 från: <https://www.svenskakyrkan.se/skarnack/hur-gar-en-begravning-i-svenska-kyrkans-ordning-till>

Vikström, K. (2012, 6 maj). Ny lag ska få de döda snabbare ner i jorden. *Sundsvalls Tidning*. Hämtad från: <https://www.st.nu/artikel/ny-lag-ska-fa-de-doda-snabbare-ner-i-jorden>

Wiorek, D. (2017, 28 september). Stockholm har längst väntetid för begravning. *Sveriges Radio*. Hämtad från: <https://sverigesradio.se/sida/artikel.aspx?programid=103&artikel=6785753>

4.3 Otryckta källor

Intervjuer gjorda under februari 2020, Göteborg. Inspelat och transkriberat material finns i författarnas ägo.

4.4 Bilagor

4.4.1. Bilaga 1. Frågeguide

Personligt

1. Hur länge har du jobbat i begravnings"branschen"?
2. Hur kom du in i begravningsbranschen?
3. Vilka egenskaper finner du är bra att ha inom branschen?
4. Vad upplever du är svårt/jobbigt i yrket?
5. Vad driver dig att fortsätta med arbetet/vad ger dig glädje i arbetet?
6. Har du några egna regler för vad som är viktigt för en begravning? Någon personlig gräns? Hur ser en "bra" begravning ut enligt dig?
7. Har du en tanke på hur din egna begravning ska se ut?
8. Ser du ditt yrke som mer inrutat, där vissa saker måste finnas för att det ska vara en regelrätt begravning, eller som ett kreativt yrke?

Förarbetet

1. Hur vanligt är det att du får göra majoriteten av valen? Hur väljer du då?
2. Vill anhöriga ha det som alla andra eller vara unika? Exempel? Vad innebär det att ha det som alla andra och tvärtom?
3. Ser du några likheter/mönster bland de begravningar du jobbat med? Finns det likheter även bland de som vill göra begravningen extra personlig?
4. Hur vanligt är det att anhöriga (eller den avlidne) vill ha en särskild officiant? På vilka grunder (personlig kontakt, kändis, etc.)?
5. Brukar minnesstunden också personaliseras? Hur då? (mat-teman <https://www.fonus.se/den-nya-begravningsmaten/>)
6. Hur ser du att valen påverkas av de anhörigas/den avlidnes ekonomi?

Ceremonin

1. Hur mycket i själva ceremonin tror du speglar den avlidne?
2. Har du sett några förändringar i begravnings seder under dina verksamma år?
3. Har du någon erfarenhet av anhöriga som varit missnöjda med resultatet? Eller vice-versa? Vad har varit orsaken då?

Teman (ej Fonus-byråer)

1. Vissa byråer har olika förbestämda teman man kan välja från. Har ni något liknande?
2. Vad tycker du om det sättet att erbjuda olika val?
3. Brukar ni erbjuda vissa val (t.ex. specifik blomsterhandel)? Vilka? Varför?
4. Skulle du själv kunna tänka dig att använda ett förbestämt tema?

Teman (Fonus)

1. Hur funkar det med begravningsteman?
2. Hur många använder sig av era begravningsteman?
3. Finns det någon tanke kring varför just dessa teman erbjuds?
4. Ser du någon koppling kring de teman som väljs och dem det väljs för/som väljer?
5. Kan man mixa och matcha inom teman? Hur vanligt är det?
6. Vad tycker du själv om de teman som finns? Skulle du kunna tänka dig att själv använda dig av ett?

4.4.2. Bilaga 2. Presentationsmail

INSTITUTIONEN FÖR KULTURVETENSKAPER

Hej!

Vi heter Angelica Norén och Alexander Zuniga Diaz och läser det kulturvetenskapliga programmet på Göteborgs Universitetet. Inför vår examen skriver vi tillsammans en kandidatuppsats med ämnet 'Begravning och representation'. En stor del av vår uppsats innehåller insamlat material som består av intervjuer. Vi söker därför efter personer som arbetar med eller har tidigare erfarenhet inom begravning som skulle vilja ställa upp på en intervju.

Uppsatsen har sitt fokus på den professionella representationen av döden, där tematiseringen och estetiken finns. Vår uppgift inom vår kandidatuppsats är att undersöka de olika val gällande iscensättning av begravningar för att sedan göra en yttre koppling till vad dessa val kan säga om vår samtid. Vi som studenter har ingen egen erfarenhet gällande begravningar och kommer, utöver specifika frågor, även ställa mindre och större sådana om begravningar i sin helhet för att få fram olika perspektiv och erfarenheter.

Intervjun beräknas ta någonstans mellan 1 och 1,5 timme och kan ses mer som ett öppet samtal. Vi behöver en avskild plats att sitta på och en av oss, Angelica eller Alexander, kommer gärna till er arbetsplats. Det är viktigt för oss att intervjupersonernas identitet skyddas vilket innebär att de som deltar i en samtalsintervju kommer att anonymiseras i uppsatsen.

Vill du eller någon som ni kan rekommendera, vara med? All hjälp uppskattas! En av oss kommer att ringa till ert kontor om några dagar och ni får också gärna höra av er till oss med frågor och funderingar.

Vänliga hälsningar

Angelica Norén

gusangelno@student.gu.se

0766348117

Alexander Zuniga Diaz

guszunal@student.gu.se

0735401035

